

II. EVFOLYAM

POŠTARINA PLAĆENA LI GOTOVOM

1933 JUNIUS

6 KALANGYA

IRODALMI FOLYÓIRAT * SZERKESZTI: SZENTELEKY KORNÉL
TARS-SZERKESZTŐK: CSUKA ZOLTÁN ÉS RADO IMRE

Tartalom:

Wellner Albert Inmet-szete — Gyöngyösi Dezső: Az első vajdasági magyar irodalmi társulat — Dudás Kálmán: Tavaszi (Vers). — Polácsi János—Laza K. Lazarevics: Apámmal először a reggeli misén (Elbeszélés). — Adorján András: Két vers. — Radó Imre: Mélypont alatt (Regényfolytatás). — Blazsek Ferenc: Délbáb (Novella).

Kisebbségi kulturélet

Reményik Sándor: Onkritika vagy szellemi masochizmus?

Láthatár:

Szirmal Károly: Bőrcsók Erzsébet, a vajdasági regény problémája és A végtelen fal. — Csuka Zoltán: A dubrovniki Pen-kongresszus jelentősége. — Szentelek Kornél: Madách Imre „Ember küzdj” ... című regényéről. — Polácsi János: Prohászka Ottokár „Soliloquia” című könyvének II. kötetéről. — Havas Emil: A tiszta ész kritikája a dubrovniki kongresszuson. — Galambos Margit: Író és közönség. — Szentelek Kornél: Kassák Lajos „Munkanélküliek” című regényéről.

KALANGYA irodalmi folyóirat. Felelős szerkesztő és kiadó Szabó S. Ferenc. — Laptulajdonosok: Szabó S. Ferenc és Inotav Béla. — Szerkesztőség: Noviszád, Kralja Petra ulica 30. — Kiadóhivatal: Szubotica, Park Kralja Petra 11. — Előfizetési ára: alapító előfizetőknek félévre 200'—, egész évre 400'— dinár. Rendes előfizetés: Félévre 60'—, negyedévre 30'— dinár, egyes szám ára 12'— dinár. — Előfizetések, negyedévre: Magyarországon 4 pengő, Csehszlovákiában 30 csehszlovák koróna. Magyarországi szerkesztő: Fekete Lajos Budapest I. Török Ignác-u. 48. — Urania (Komlós M.) nyomdai műintézet nyomása, Novi Sad.

WELLNER ALBERT: ERNST TOLLER

(Linometszet)

Az első vajdasági magyar irodalmi társulat

Sok szó esett az utóbbi időben egy vajdasági magyar irodalmi társulat, helyesebben a vajdasági magyar írók társaságának megalakulásáról. Örvendetes fejlődési fokát mutatja a délszlávországi magyar irodalomnak, hogy a terv komolyan szóba kerülhetett s hogy megvalósítása előtt sem látunk leküzdhetetlennek látszó akadályokat. Sőt minden remény meg van nemcsak a jugoszláviai magyar írók társaságának megalakulására, hanem arra is, hogy ez a társaság — a benne résztvevő írók számának nagyságánál, de méginkább azok egy részének az ország határain túl is elismert kiváló írói kvalitásainál fogva — komoly alkotó munkát fog végezni úgy az irodalom, mint az írók erkölcsi és anyagi érdekeinek megvédelése és felkarolása körül.

Amikor a jugoszláviai magyar írók társaságának eszméje felmerült, talán nem lesz érdektelen megemlékezni arról az irodalmi társaságról, amely ezen a területen először próbálta meg egységbe foglalni, ha nem is a hivatásos írókat, hanem azokat, akik a magyar irodalom iránt nemcsak érdeklődtek, hanem akik maguk is megpróbálkoztak irodalmi célok megvalósításával. Bár ennek az irodalmi körnek célja inkább az önművelés is volt s nem az, hogy alkotásaikkal megismertessék a közönséget is, tehát hiányzott az írói ambíció legfőbb tényezője: a hatni akarás szélesebb tömegekre, mégis ez a kör az ősapja a megszületendő vajdasági (vagy délszlávországi) magyar írók társaságának.

S ha nem is alkotott nagyot és maradandót s ha szellemi kihatásaiban sem volt erős és fényes írói karriéreket nem produkált is: mégis ez az irodalmi társaság volt az első, amely a Bácska borgőzös atmoszférájában és zsíros földjén először próbálta a talajt megmészesíteni a magyar kultúra és a magyar irodalom számára.

*

Ötvenéves elsárgult ujságpapir fekszik előttem, amelynek lapjaira — késő öreg korában »Pájó« álnév alatt — írta meg

visszaemlékezőként az első szuboticei (mert Szuboticán alakult meg ez a társaság) magyar irodalmi társulat történetét, annak egyik résztvevője. Sajnos, ez a visszaemlékezés inkább a formai dolgok, az egyesület megalakítása s annak küzdelmeire szorítkozik csupán és nem ad úgyszólván semmit, vagy csak nagyon keveset abból, ami minket leginkább érdekelne, a társulat tagjai által produkált művekből, még kivonatos ismertetés alakjában sem. De azért még így is érdekes ez a közlemény, mert megmutatja, hogy a vajdasági (szorosabban bácskai) irodalmi törekvések nem egészen talajtalanok, van az itteni magyar irodalomnak ősisége, patinája, amely ha nem is nyúlik vissza az erdélyi irodalom kezdetéig, de ide s tova mégis egy évszázadra tekinthet vissza.

De jó ez a visszaemlékezés arra is, hogy megmutassa: a Bácska zsíros földje nem mostohaapja a kultúrának. Sőt, hogy az akkori úri közönség pártjára kelt és bizonyos mértékben támogatta azokat, akik a »legnagyobb faluban«, a régi Szabadkán magyar kultúráért és magyar irodalomért hevültek. De lássuk, mit mond a régi krónikás ötven év előtt a most már csaknem százéves irodalmi törekvésekről, küzdelmekről és eredményekről.

*

Őszfejú aggként, de megfiatalodott képzelettel — mint ő maga mondja — írja meg a kör történetét, amelynek élte tavaszán maga is tagja volt, a krónikás. A »Nemzeti Nyelven Munkálkodó Társulat« az 1840-ik év szeptember hó 18-án alakult meg s annak tagjai »résztvevősekből« állottak, akik havonta két forintot fizettek. A kör alapító tagjai Szárics Jenő, Simony Mihály, Antunovics József, Karvázy Zsiga, Meznerits József, Varga János, Sárcevit's Ambrus, Prokopcsányi Tivadar, Hoffmann Ferenc, Zárits György és Winkler N. voltak. A negyvenes évek korának szellemét rendkívüli jellemző erővel festi a krónikás, amikor a társulat alapításának indokát a következőkben ismerteti: »Nem elbizakodott ifjú, de az élet viharaival megküzdött agg, én, vallom, hogy egyesülésünk célja a lehető legmagasztosabb volt s ennek kivívásához erőnk nem volt méltatlan, s a mód, mellyel edzettük azt, lehetőleg leghelyesebb. Azon időben a magyar ifjúság legnagyobb része kicsinyes, ízetlen élvek közt únta, dőzsölte át nemesebb foglalkozásoktól távol leélt éveit. Ló, bor, kártya és billiárd volt az ifjúság éltető eleme, foglalkozási köre a garázda verekedés, hol egymás fején edzé karjait a legközelebbi tisztújítást megelőző korteskedés küzdelmeihez. Az idő súlyos nyomú kereke ezreken át gördült anélkül, hogy idősebb korára csak egy

szép, léleknevesítő tett emlékül szolgálhatna is. Egyesültünk kevesen, de lelkesek, kik nem akartuk életünket az élet tétlen, egyhangú mozsarai közt átsenyvedni. Egyesültünk kik munkás, nagyratörő s kitartó munkára kész lelket éreztek magukban; kik meg voltak győződve, hogy a nemzettestre súlyosodó nyomasztó terhek erejét szelídíteni s később megsemmisíteni csak szakadatlan munka, kitartó küzdelem, szüntelen és csüggedetlen szorgalom által lehetséges. Látva a nemzet anyagi emelkedését, éles szemmel beláttuk, hogy ez csak az esetben lehet valódi, szilárd alapja a nemzet nagyságának, ha kiművelt, magasba szárnyaló lelkierő, szellemi fensőbbiség hatványozza. A kevés, de a nemzet általános színvonalán felül-emelkedettek, mint mindenütt, úgy nálunk is megdöbbenve látták a város s megyei ifjúság iránytalanságát. A szomszédos lengyel nemzet leigázott földjéről szél, vihar átsodorta bús rabság tudata, fensőbb akarat által irántuk rokonszenvező lelkeinkből kitiltott részvét, önnemzetünk ifjúsága szomorú jövőt sejtető tespedése, lázas szervezkedésre inte néhány lelkes ifjút. Tenni, eszméket, elveket hirdetni, hazaszeretetet éleníteni, előkészíteni az utat az európai nemzetek műveltebbjei sorába, volt a magasztos cél. A helyes cselekvésig, az önművelés egyediült nyitott út volt. Az önművelés tere volt egyedül szabad, s legkevésbé korlátolt a magyar ifjúság részére. Azon tudattal léptünk e térre, hogy minden minden mellékérdektől, ifjú nyers erőt, ernyedetlen gyakorlat által izmosítani, de egyúttal csinosítani is fogjuk. Jelszavunk volt az önművelés vágya s közel vagy távol jövőben érvényesíthető munkásság.

A kör keretén belül teljes szólásszabadság volt, de annak munkásságáról nemtagokat tájékoztatni, tiltva volt. Az alapszabályok szerint minden tag kötelezve volt havonként legalább egy eredeti művet benyújtani, amelyet a bíráló igazságosan, de részrehajlás nélkül volt köteles elbírálni. A társaság működéséről a krónikás a következőket írja:

»Háromhónaponként tartatott az úgynevezett évnegyedes gyűlés, melyre minden tag egy nagyobb művet tartozott készíteni. Ily évnegyedes gyűlések alkalmával nem ritkán hívtak vendégek, főbb városi urak jelenlétében lefolyt évnegyed alatt elbírált és elfogadott művek közül a jobban kiemeltek felolvastattak és a társulat »Évkönyvé«-be vezették be. A »fiktársak« egyenrangúaknak tekintettek s a szavazásnál is a szótöbbség döntött; éppen így a választásoknál is. E választások évnegyedenként tartattak, s az ujon választott elnök rendszeren egy nagyobb beszéddel foglalta el az elnöki széket. A hivatalnokok újra megválaszthatók voltak, de ez, tekintettel

arra, hogy mindenki részesíttessék terhekben és előnyökben, rendszerint más és mások által töltetett be. Egyedül a jegyzőség és az »Évkönyv« vezetésével volt szünetlenül megbízva Meznerits J.»

A társaság gyűléseit a kör egyik tagja, Simonyi Mihály édesatyjának lakásában tartották, a későbbi Bittermann háiban, amelyért öt váltóforint lakbért fizettek. A kör vagyona ebben az időben mindössze az »Athenaeum« néhány füzeté volt.

Hadd álljon itt egy hosszabb idézet a körnek tagjaira és a kívüllagra gyakorolt hatásáról:

»A kör munkálkodása kifelé, hatása a társadalmi életre létezése idején igen csekély volt. Az ivás, dorbézolás és effélékben inkább örömet és élvezet talált ifjúság legnagyobb része elszigetelélé magát a kör tagjaitól, »különcök«-nek nézték azokat, akik nem a bor, paripa, agár, kostök és ostor hősei. Nevetség tárgya lett a kis munkás kör itt, mint volt országszerte a munkás férfi. Lenézték a szellemi foglalkozást, komoly s szilárd törekvésben a magyar társadalom elpuhulását látták és gyűlölték. Nevetés, gúny tárgyai lettek a hideg szobában költészet és más nemes foglalkozással haladók, tán a gúnyolódók ezáltal akarták a közülök kiváltakat visszaolvasztani maradi soraikba. Vagy tán volt is abban a korban nevetséges azokban, mit ezek a »különcök végbe vittek.« Egyedül a gúnyolódók elmaradt értelmének tulajdoníthatjuk, fejükbe roszdásodott csekély eszök nagyon kis láthatárral bírt. Egyike voltak ezek a »nem írok, nem olvasok« jelszavú nemességnek, mely nem írt, nem olvasott, mert nem tudott írni, olvasni. Egyrészt a haladni nem akarók visszavonulása, másrészt a szellemi haladás eszközeinek hiánya bénítja meg egyelőre a haladást. De megszakítani nem volt képes — csak lassíthatá. Az iskolák sivár, szellemtelen termeiben elhangzott avult eszmék, ferde gondolkozás nem volt képes őket — az irodalom s szent hazafiság tüze által hevített lelkeseket kielégíteni. Azonkívül kellett keresni a módot...«

»A kör befolyása önmagára sokkal nagyobb volt a kihatásnál. Minden héten előre kitűzött napon összegyűltek s a beadott munkálatok tüzetes bírálatát végighallgatták, megvitatatták. Egyesek Széchenyi műveit fejtegették, újabb műveinek töredékét beszéltek meg. Pozsonyban, Pécsen, Pesten tanuló társaik tudósításai rendszerint a közbeszéd tárgyai voltak. E levelekből meritének értesítést azon dolgokról, melyeket a sajtónak közölni nem volt szabad. Munkásságuk sokoldalú volt. Politikai cikkek, széptani elméletek, szerelmi és borsdalok, ódák, szatírák, epigramma, aphorisma, adoma, rejtvé-

nyek, új szavak, beszély és regény volt rendesen a felolvasás sorozatában. Általános szabály volt minden — s minél kevésbé művelt — műfajt mutatni be. Körülbelül azonban mégis csaknem mindenkinek meg volt a saját kedvenc foglalkozási köre. Legnagyobb része a kör tagjainak a közepszerűségénél több költői erővel bírt — s hogy mind elzúllott, egy kivételével, a költészet köréről, azon időben tapasztalt mostoha viszonyoknak tudható be. A legkedvesebb volt a lyra költői babér, erre csaknem mind pályázott: első a versenyzők közt a legtöbb esetben Meznerits J. volt, miért is vice Petőfinek nevezetett. Tehetőséges, gazdag képzelemmel áldott költői lélek volt s az élet vihara lesodorta falura, lehírközta vágyait, megtörte, elhervasztá reményeit, s a magasabbra érdemes, ma egy falusi sírkert félreeső nyugalmas szegletében álmodik, tán ifjúságában megtépett álmait folytatását?»

»Többen jó erőnek bizonyultak a szónoklat terén. Ez több alkalommal vita tárgya is volt. Egy ilyen alkalomból írta meg Hoffman F. »A szónoklás és szavalás elméletét.« Legkevésbé keresett, de alighanem legtöbb szerencsével vitetett a bírálat. Ezen a téren a szép előadás s részletezésben Karvázi Zs., a jellemelemzésben főleg Szárics Jenő tűntek ki. A társulat szerényül hátravonult, de mégis legtehetségesebb tagja Antunovits J. volt a legfélelmesebb bíráló. Őt a többiek fölé emelte magas olvasottsága, széleskörű ösmerete az idegen irodalmak remekei közt, feljogosíták vezérül lépni fel. Tette is, de csak a következőkép. Minden tekintetben nagy reformátor volt a kis körben, de nem tekintély, mivel egyenrangúak voltak. Őt csak olyannak tekinték, ki megosztja szellemi kincseit. A. J. sürgette folyton a gondolat eredetiségét; ostromozta kérlelhetetlenül a lanyha munkást, ki kevés gondot és szorgalmat fejt ki az eszme feldolgozásánál. Főleg üdvös eredménnyel hatott hideg ítészi modora. Kítíltá a költészet teréről az ott meghonosult alszerű tárgy s kifejezéseket; s ügyes epigrammaival s epigramma magyarázataival kimutatá, hogy társai hasonló versezeteiben az él — mi jellemzi e műfajt — teljesen hiányzik. Ezután olvastatott fel azon epigramma egy tagtól, mely így szól: »Jaj annak a... de kétszer jaj a műdarabnak, mely A. J. recensiója alá kerül.« A bírálat szigorának csakis az új tagokkal szemben volt szabad, illetőleg kötelességszerű enyhülni — míg azon tagok az általános színvonalra nem emelkedtek. A sokoldalúság kedvéért nem ritkán a bírói pálcát olyanok kezébe juttatták, kik ahhoz semmi hajlam vagy tehetséggel nem bírtak. Egy ilyentől maradt fenn egy igen érdekes bírálat, melyet megdicsértek rövidségeért, s megkacagtak...

hűen idézve: »semmisséggel vegyült csekélységéért.« Nemcsak az ilyféle, de a legalaposabb indokokkal felfegyverzett bíráló is, nem ritkán a legélesebb ellen- s vizontribírókat idézték fel. Az írói s bírálói szabadság elveinél fogva csak a tisztesség korlátain belül az elemzés, rosszalás és védelem a legvégsőig szabad és jogos volt. Ez időből a Meznerits József által szerkesztett »Évkönyv« a munkálkodás több becses darabját tartá fenn. Attól tartva, hogy ezek keveseket sem érdekelnek, nem idézek belőle. Aki mélyebb érdekeltséget érez magában, a társulat összes iratait megtalálhatja a szabadkai Nemzeti Casino könyvtárában. Innen pótoltam én is az emlékeimből kifakult események sorát.»

Eleven irodalmi élet folyik tehát a kis társaságban, ami csakhamar megtöri a közöny jegét s újabb tagok csatlakozását eredményezi. A kör egy kérelmére pedig a városi tanács a társulatnak ajándékozza a »Közhasznú ismeretek tára« című könyvtár tizenkét kötetét, s mások is sok értékes könyvvel gyarapítják a társulat könyvtárát.

A jeles társulat azonban nem tud megbirkózni a közönnnyel s csakhamar átalakul. Ennek történetét a következőkben írja le krónikásunk:

»Látva azt, hogy csak lassan szaporodó társak csekély számával meg nem kezdhetik tespedt társadalmi rétegek, szétszakadozott tömegek felvillanyozását, utat keresnek arra, hogy másokkal társulva erejüket hatványozhassák. Belátják, hogy az idősebb polgárok közé kell elvegyülniök, s első sorban az elszigetelt magányban szerzett erőt érvényesíteni, azaz azok elismerését kivívni. 1842. évben, az azon időben alakult Nemzeti Casino választmányi bizottságával lépnek érintkezésbe s felkérlik ezt az egyesülésre. Kifejezik azon határozott szándékukat, mely szerint nem beolvadni, csak egyesülni óhajtanak. Egy termet kérnek a Nemzeti Casino helyiségéből. Maguk részéről szép számú s jeles honi és külföldi írók műveiből összeállított könyvtárukat ajánlják fel használatul. Igérvén e könyvtár szaporítását. A casinoi tagok oly feltételek mellett, mint a tulajdonképeni kör tagjai használhatják a könyvtárt, t. i. biztosíték letétele mellett. Az ugyanez évben alakult casino alapító tagjai közül egyedül életben levő, s köztisztelőnek örvendő, kora ellenére még fiatallelkű Váli József, volt kereskedő, s casinoi pénztárnok bízott meg, az ifjúság ajánlata és feltételei átnézésével. Az egyesülés csakhamar meg is történik. A »Nemzeti Nyelven Munkálkodó Társulat« ezentul »Olvasókör« nevet visel, s a Nemzeti Casino egy termet bocsát rendelkezésükre. Az Olvasókör tagjai díj nélkül élvezhetik a Ca-

sino összes termeit; az idehozott összes lapok a könyvtár részére gyűjtetnek egybe. A kör ingyen élvezvén a helyiséget, a lakbérösszeget könyvtára gyarapítására fordítja. Munkásságuk nem vesztl élénkségéből. Némileg azonban feszélyeztetnek, a mennyiben a szabados szólás, az illem határain kívül más korlátot nem ismerő ifju lelkek az élvek elemzésében korlátoztatnak a Casino többi termeibe vezető benyiló ajtók által. A zene, zaj, lárma, pohárcsengés, a tömeg moraja mindinkább háborítja a munkakedvelőket. Szó volt róla, befalaztatni a benyilókat, de ez, bármily kívánatosnak látszott is, mellőztett, nem akarván a Casino tagjai által hálátlanság vádjával terheltetni. A casinoi tagok legnagyobb becsülést tanusítának a józanul munkálkodó ifjak csekély serege iránt.»

*

A délszlávországi magyar irodalom mai fejlettségi foka, az eszközök azóta megsokasodott száma és a lelkesedés, amely hevíti a délszlávországi magyar írókat, amely bizonyára nem kisebb, mint a Nemzeti Nyelven Munkálkodó Társulat tagjaié volt annakidején: remélni engedni, hogy a most alakulandó Délszlávországi Magyar Írók Társasága nem lesz olyan kérészéletű, mint első elődje volt.

Gyöngyösi Dezső

Tavasz

Gyerünk, hagyjuk e hóka maszkák merev mosolygását,
hadd vihorásson hátunk mögött a zajos kópék bomlott
karneválja;

nekünk tavaszok üzennek oldott szimfóniákkal csókpirosan:
hagyjuk a Várost, e sanda vas-kő-szörny megöli a titkok,
csodák üzenetét.

Kacsóid, ezt a kedves, törékeny játékot tedd a kezembe és
tárd ki lelked árnyaltan tavát új tavaszok áradó énekének...

Meztelen lankák hátán húzunk el könnyű kacajjal
s a szurdókokból fölriad előlünk az odamenekült tél
lapuló árnyéka
és mi csak megyünk, megyünk fehér örömök dallamával
és nem fáradunk el soha, soha: mert hívó májusok
varázssenéje
újmegúj kedvet tűzdel bokáink táncos ütemébe.

... S ha majd sejtőn hallod a hímes huzalok csattogó nászdzalát
s a lenge üdvöket a fölfeslő horizonton
s az arcunkbapaskolt illatszirmok üde parfőmje fricskáz
a kiújultság pihegő tengerével: ahogy szivedre küldi
eleven csókcsodái furcsa játékait,
s ha földalol előttünk a fényrámás tájak fiatal hívogatása
s a hajlongó hús bimbók korál-titka kábit
s a tavaszfák letüzdeelt csokrai ámitanak habzón:
ahogy életet csókolnak-kacagnak felénk, fehérén, lihegve,
szűz ölelkezéssel, fönn a füstös felhők finom dalolásával
s a friss füvek párnácul-kinálkozása csiklant
s az élénkiető magány vetköztető karja karcsú puhasága
babráll epidermiszed haván a mesztelen szenvedély fura
csókdosásával.

—: Ó, tudom: melled két hamvas dudora mögött
majd nagyonfurcsa, piros tüzek sarjadoznak —
és érezni fogod, kedves, tárt tavaszok szűz szimfóniáját
és érezni fogod, hogy újult szerelmek üzennek-dalolnak
titokkal, csodával, csókkal, varázssal, forrón, lilán és
szédítőmélyen

— — és telezsondolult szivedben-szívemben, szemedben-
szememben

lobogni látjuk a daloló Tavaszt...

Dudás Kálmán

Apámmal először a reggeli misén

Csak kilencéves voltam. A részletekre már nem emlékszem. Elmondok annyit, amennyi eszembe jut. Néném is tud erről, de az öcsém éppenséggel semmit. Nem estem a fejemre, hogy elmondjam neki.

Mikor felnőttem, az anyám is mondott egyetmást erről. Atyám, természetesen, egy szót sem. Ő, t. i. atyám, természetesen, törökösen öltözködött. Szinte látom, amint öltözködik: piros bársony mellény, néhány sor arany sujtással; fölötté zöldposztós prémes kabát. Öve gazdagon kiverve arannyal, ebben elefántcsontnyelű kés és elefántcsontnyelű késecske ezüst berakással. Öve fölött trambolon, melynek cselengői bal csipőjét verdesték. Selyempaszomántos bő bugyogója ellepte félig lábszárait, melyek fehér harisnyába és alacsony cipőkbe bújtak. Fezét kissé balra csapva fejére nyomta, kezében ébenfa csibuk borostyánkő szopókával és jobb oldalán, övébe rejtve, arannyal és gyöngyökkel kihímezett dohányszacskó. Kész ficsúr.

Természete pedig — igaz, hogy atyám, de ha már elkezdtem a mesét, mit köntörfalazzak — hát különös természete volt. Kelleténél komolyabb, aztán csak parancsol és amit ő egyszer kimond — ha nem teszed meg — akkor fuss, amerre tudsz! Indulatos és mindig azt akarja, hogy minden a kedvére történjék, t. i. senkinek sem jutott eszébe az ellenkezés. Ha pedig nagyon méregbe jött, akkor káromkodott, de még hogy. Csak pofozott, akkor is csak egyet ütött; — de, testvér, — ha megcsap, abban a pillanatban elterülsz. Könnyen dühbe gurult; arca elborult, alsó ajkát harapdálja, jobb bajuszát sodorja és fölfelé emelgeti, szemöldökei összeértek a homlokán és azok a fekete szemek villámlanak. Jaj annak, aki akkor eléje lép azzal, hogy nem tudtam a »leckét.« Ma sem tudom, hogy mitől is félttem olyan nagyon, mondjuk legfeljebb ha egyszer meg is üt és aztán? De én azoktól a szemektől rettegek, mikor kifordítja őket, mint valami parittyából, mire az ember nem tudja, hogy miért reszket, mint a nyárfalevél.

Sohasem nevetett vagy pedig nem úgy, mint mások. Emlékszem, egyszer az ölében tartja kis öcsémet. Az óráját odaadta, hogy játszék, a kis Gyuri pedig nekiesett és tömte az órát apám szájába és ordított teljes erővel, mert apám nem akarta kinyitni a száját. Én és a néném majdnem szétpukkadunk a nevetéstől, mire apám is kicsit nevetésre hangolódott és néhányszor elfintorította bal szájszegletét és a balszeme alatt ráncot vetett a bőre. Ez nagy ritkaság volt, íme így nevetett ő. Ha olyasvalami történt, mitől másnak már szétvált volna az állkapcsa a nevetéstől, hogy azt a Tetrebeov kocsmájában is hallotta volna az ember.

Emlékszem arra is, mikor meghalt a nagybátyám, kivel apám társként dolgozott és akit nagyon szeretett. Nagynéném, anyám, a rokonság és mi gyerekek sírtunk, jajgattunk, jajveszékeltünk, sikoltoztunk, apám pedig semmit; de még csak a könnye se csordult. Még azt se mondta: úh. Csak amikor a házból vitték ki, apámnak elkezdett mozogni az alsó ajka... reszket, reszket; — nekidől az ajtónak, fehér, mint a vászon és csak hallgat...

Állta amit mondott, még ha a feje forgott volna is a kockán. Akár ha bánta is aztán magában. Emlékszem még arra, hogyan bocsájtotta el Prókót, a szolgálégényt a szolgálatából. Látszott rajta a bánat és sajnálkozás, de nem tágitott. Ezt a Prókót legjobban szerette az összes legények közül. Csak egy esetre emlékszem, hogy megütötte és pedig akkor, mikor a pálinkát fejtették és a csapot nem fordította jól vissza, mire körülbelül egy akó pálinka kifolyt. Különben soha meg se koppintotta. Megbízott benne, szerte küldözte a faluba a kölesönökért, miket adott és más egyébért. És tudjátok, hogy miért bocsájtotta el? — Semmiségért! Meglátta, hogy pénzre játszik! Ezen később csodálkozni fogtok!

Ez Szentgyörgynapkor történt. Próko bejött a boltba, hogy aláírassa a könyvét. Apám elővett kilencven garast és mondá: »Na, itt a béred! Nem kellesz többé; menj, keress olyan helyet, ahol pénzre játszatsz!« Próko a sapkájával a szeméhez nyúlt, sírt mint a zápor és könyörgött. És az apámat megindította — láttam — de ne gondoljátok, hogy engedett volna?! Ments Isten! Csak egy dukátot vett még elő és átadta: »Itt van, aztán lódulj az utadra!«

Próko elment, ő pedig bánkódott magában, hogy elkergette legderekkab legényét.

Sohasem tréfált, sem velünk gyerekekkel, sem az anyánkkal, sem más valakivel. Csodálatosan élt az anyánkkal. Nem úgy, mondjuk, ne adj Isten, mint ahogy vannak emberek, — hogy megverte volna és más efféle, hanem úgy, ahogy: min-

dig hideg, indulatos, rosszabb az idegennél és miegymás. És anyám, szegény, aki jóságos, mint egy szent, még félti, mint a szemevilágát.

Ha ráförmedt, majdnem meghalt a zokogástól és rejténie kellett a könnyeit előttünk és előtte is.

Soha és sehova sem ment apámmal, soha sem merte megemlíteni, hogy vezesse el valahová. Apám nem tűrte, hogy beleártsa magát az üzleti dolgokba és az ő ügyeibe. Egyik napon így szólt anyám:

— Miért nem adsz Sztanojénak pálinkát? Maholnap itt lesz az új és aztán nincs hová tenned?

Mire ő rákiáltott:

— Éhes vagy, talán nincs elegendő? A te kezeden van a pénz, majd ha elfogy, akkor szólj! De ne ártsd magadat az én ügyembe!

Anyánk meghunyászkodott és hallgatott.

Az emberekkel is keveset beszélt. A kávéházban meg volt az ő társasága és csak közöttük ejtett néhány szót. Illés komát becsülte a maga módján; ez volt az egyetlen ember, aki meg merte neki mondani, amit akart és akitől az apám majdnem félt.

Minket gyermekeket, miként az anyánkat is, szeretett, hiába, ezt meg lehet érezni, de azért minket nagyon szigorúan tartott. Nem emlékszem gyöngédségének semmiféle jelére. Igaz, hogy éjjel betakart bennünket, ha kitakaródtunk és nem engedett a kút kávéjára ülni vagy az eperfára mászni, hát mi ez nekem? Ezt más apák is megteszik, de vesznek a gyerekeiknek cukorkákat, aranyos papirokat és tornalabdákat, amelyek a jegyenye tetejéig ugranak! Templomba csak Szent György napján ment, a kávéházba minden este. Megvacsorálunk, ő bal hóna alá dugja csibukját, a dohányzacskót övébe teszi, aztán gyerünk. Nyáron kilenckor, télen korábban jött, de néha még éjfél is elmúlt, de ő még nem volt otthon. Ez az én szegény anyámat és testvéreimet bántotta, én még akkor nem ismertem a korhelykedést. Ők sohasem feküdtek le, amíg haza nem jött, akár ha hajnalig tartott is. Ültek az ágyban és még gyertyát sem mertek gyújtani. Haragszik a szerencsétlen, ha látja, hogy ég a gyertya. Hallottam egyszer, mikor későn tért haza, hogy dűnnyögte:

— Miért ég a gyertya ilyenkor?

— Hogy láss levetkőzni, Mitár — mondja az anyám.

— Talán nem tudok gyertyát gyújtani vagy talán részeg vagyok és nem találom meg?

— Hát nem... — hímezett-hámozott az anyám — de csak úgy mondtam, hogy...

— Mit mondtál? Talán, hogy a szomszédság arra gondoljon, hogy halott fekszik a házamban?

Miféle halott! Azt hiszitek, hogy komolyan gondolja ezt? Törődik is ő a szomszédokkal! Hanem nem engedi, hogy az anyám számontartsa az ő jövőjét-menését; aztán nem tudja dühében, hogyan kezdje. Azt akarná, hogy az anyám aludjék, mikor nincs hozzá kedve, csakhogy ő gondtalanul tivornyázhasson. Látszott, hogy már őt is bántotta ez.

Kevesett ivott és csak bort. Pálinkát a vásárlásnál, ha meg is ízlelte, kiköpte és elfintorította az arcát. A kávéért sem rajongott. Mivel töltötte hát akkor az egész éjszakát a kocsmákban? — kérdezitek ti.

Szerencsétlenség volt ez! Még ha ivott volna, felényi se lett volna a baj. Hanem megfogjátok látni!

Ez anyámnak fél életébe került. Néha sírt, majd bele szakadt. De senkinek el nem panaszkodnék. Egyszer későn jött haza. — Na jó... Másnap ismét... Ekkor — barátom! — észrevette az anyám, hogy nincs órája. Odaveti az asszony és kérdezi: Mitár, hol az órád?

Összehúzza a homlokát. Félre tekint és azt mondja:

— Javításra küldtem, Beogradba.

— Mitár, hiszen elég jól járt.

— Tán csak nem vagyok félvak, se bolond, talán csak tudom, hogy jár-e az óra, vagy se!

Anyám mit tegyen. Elhallgatott.

Aztán jajgatott a nénémmel együtt: »Jaj nekem! Mindent elherdál, amink csak van és vénségemre még idegenek ingeit moshatom!«

Egyszer megint, volt-e tíz óra vagy nem, ő már hazajött a kávéházból. Fején asztrahán kucsma, mellén keresztül ujnyi vastag aranylánc, övében ezüstös, arannyal, drágakövekkel kirakott pisztoly. Bejött és mintha ráncot vetett volna a bőre a balszeme alatt. Kissé jókedvű. Amint bejött, elővette övéből az órát, mintha arra volna kíváncsi, hogy hány az óra.

— Visszajött már? — Megremegett. — Hát már meg van javítva az órád?

— Megjavították — mondja ő.

— És miféle lánc ez?

— Lánc, mint mindenféle lánc — mondta ő szokása ellenére.

— Tudom — mondotta az anyám — honnan vetted?

— Vettem!

— És ez a kucsma? Ilyen csak a Mitya pénztárosnak van.

— Azt is vettem!

— Eladta neked?

— El!

— De milyen...

Ekkor az apám olyan tekintetet vetett az anyámra, amittől az elnémult. Vetközni kezdett. A paplan alól néztem. Ökölnyi göngyöleget vett elő az övéből és az asztalra dobta, mire az megcsörrent: tiszta dukát, barátom!

— Ne! Tedd el! — mondotta, mire kiment a konyhába.

Anyám csak két ujjal úgy fogta fel a papirost, mint ahogy a piszkos pelenkát szokta.

— De mit tegyek — mondja a nénémnek — ezzel a pénzzel? Ez meg van átkozva!... Ez ördögi!... Ezt úgy elviszi megint az ördög, ahogy hozta!... Amint látjátok, nincs itt szerencse, se élet!

És így szerencsétlen volt a mi anyánk és mi valamennyien szerencsétlenek voltunk körülötte...

Valamikor egészen más ember volt ő — mesélte anyám; de még én is emlékszem, mintegy kódön keresztül, hogy gyakran tartott az ölében, mikor még egészen kicsiny voltam, bodzából füttyülőt csinált és sokszor magával vitt a mezőre kocsin. De amióta elkezdett barátkozni Mitya pénztárnokkal — mondja az anyám, Krsztával a Mekevin uccából, Albert patikussal és még néhányval — minden megváltozott és úgy fordult, ahogy nem kellett volna.

Mindenkire ráförmedt. Nem tűrt semmiféle kérdezősködést, rögtön ellenállt: »Menj a dolgodra!« vagy »Nincs más gondod?!« Nincs belőle haszna, mondtam én; látta ő maga is, hogy nem ér semmit, amit tesz, de elragadta az Isten csodája és nem ereszti. De mégis, habár nevetséges is szót ejteni róla — de mégis jó ember volt ő. Biz' Isten! De...

Egyszer, nem tudom, hogy mikor, hazatért, de nem volt egyedül. Csodálkozik az anyám. Apám többekkel ment el az ajtó előtt, valamit halkán dünnyögve. Kimentek az udvarra. Később halljuk ám, hogy dobognak és nyerítenek a lovak. Nem értettem, mi történt. Erre anyám elkezdte — a hangja egészen rekedt volt:

— Elvezették a feketét.

— Elvezették — mondja az apám.

Megint hallgatnak, csak az anyám fújja az orrát, én azonban úgy érzem, hogy sír.

— Mitár, az Istenedre, a gyerekeinkre, hagyd abba, barátom, az ördöggel való cimborálást. Aki vele tart, elvesziti ezt a világot is, meg amazt is. Nézd, ott a Jani kártyás. Olyan gazda... és most, hogy lezüllött, mások gubacsát forgatja és a zsidóknak vásárolja a bőrt a falukban. Hát az Isten szerel-

mére, nem sajnálnád, hogy vénségemre másoktól várjam a betevő falatot és a mi gyerekeink másoknak szolgáljanak?... Mire elkezdett zokogni.

— Mit esküdözöl a gyerekek életére és mit siránkozol rajtam, az élön? Mit pityeregsz egy gebéért? Nem ő szerzett engem, hanem én őt! Holnap, ha akarod, tized is vehetek.

— Tudom, Mitár barátom — mondja az anyám könnyőreletesen — de az ellenség el akar mindent vinni. Hagyd el a kártyát, barátom, gondolj ezekre a gyerekekre! Tudod, hogy mi kemény munkával és véres verejtékkel szereztük ezt a hajlékot, aztán majd az ilyen telhetetlenek az én jószágomból kikergessenek?...

— Aztán ki kerget?

— Nem kerget, barátom, senki, de hogyha ez tovább is így tart, ki fognak úzni. Ez Istenverte mesterség!

— Ugyan, én már neked százszor megmondtam, hogy nekem ne papolj és ne pityeregj, ha nincs semmi baj! Talán csak nem szopta ki a szarka az eszemet, hogy asszony legyen a gyámom.

Hallgat a nemes lélek. Fuldokol. Már könnyei sincsenek; azok a keblén végigfolyva a szívére hullanak és megkövülnek.

Nap-nap után múlik, de ő csak a régi. Néha egész halom pénzt hozott. Ugyanúgy vesztett is. Néha gyűrű, óra és aranylánc nélkül tért haza. Más alkalommal pedig két, három órát és néhány gyűrűt is hozott. Egyszer: egy pár csizmát, egy mentét, más alkalommal: nyergét, máskor ismét egy tucat ezüstkanalat; egyszer pedig egy egész hordó szárdellát és más mindenféle holmikat. Egy este visszahozta ugyanazt a mi régi feketénket. Másnap vett neki új lószerszámot: lógnak a szíjjak térden alól és verdesik a rojtok a pofacsontját. Befogta, széket tett a boltajtóba — aztán a városon át, hajrá, csak úgy repült alatta a kövezet.

Mi már beletörődtünk, csak az anyánk sírt és aggódott. Már hogyisne a szegény? Az üzlet leromlott. A legényeket egymásután szélnek eresztik. Minden úgy megy, mint valami szerencsétlen házban, a pénzt pedig marokkal szórják. Bizony elkezdtek hozzánk is járni a cimborái. Bezárkóznak a nagy szobába, meggyújtanak néhány gyertyát, peng a dukát, füstölnek, csúszik a kártya és a mi Sztóján legényünk szakadatlanul pörköli nekik a kávé (másnap aztán néhány dukátot mutogat, amit borravalólul kapott).

Anyány pedig velünk ül a másik szobában, szemei vörösek, az arca sápadt, kezei szárazak és időről-időre ismétli: »Isten, légy velünk irgalmas!«

És így ő egészen elrugaszkodott a háztól. Csak hallgat. Nem néz soha anyánk szemébe. Minket, gyermekeket nem dédelget, se indulatos szót nem ejt, barátságosat annál kevésbé. Egyre szokik a háztól. Csak pénzt ad, ki mennyit akar.

Ha nyalánkságra kérek, ő egész csomót vesz ki. Enni-valóból a legjobbat vett az egész városban. Ruháim legszebbek voltak az iskolában. De megint nehezemre esett, ha anyámra vagy nénémre néztem: időelött megöregedett, sápadt, szomorú és komoly asszonyok voltak. Az Isten ege alatt nem mennek sehová, a családi védszent ünnepére is csak nagyritkán mennek valakihez. Hozzánk is ritkán jönnek az asszonyok, hanem csak emberek, csak azok a »léhűtők« és »rablók«, ahogy az anyám őket nevezte. Az üzlet alig mozgott. »Talán majd én — mondja az apám — hogy én mérjek a parasztnak húsz paráért füstéket? Ott van neki a zsidó!« Anyám már nem mer több szót ejteni.

Egyszer azt mondja neki:

— Hallgass ide, értsd meg jól, amit most neked mondok, ha te nekem erről még egyetlenegyszer szólni mersz, én majd találok magamnak házat, aztán kiköltözöm, te pedig papolj, akinek akarsz! Jegyezd meg jól!

Ugy hallgat azóta szegény, mint akit leforráztak. Napról-napra sóvárog és egyre kéri az Istent: »Istenem, ne hagyj el engem!«

Talán már láthatjátok, hogy mi lesz ebből!

Eljöttek egy este valamennyien. Velük jött még valami Zelembac Péter, valamilyen disznókereskedő, akiről azt mondják, »Pesttel dolgozik.« Bajúsa hegyesre pödörve, haja középen szétválasztva, fürtjei egész a pofacsontjáig csüngnek. Arcban kövér, termetes; félre van csapva a kalapocskája, a mellényén keresztül aranyláncot fűzött, ugyanolyant, mint amilyent azelőtt az apám hordott. Az ujján valamilyen gyűrű ragyog — barátom — szinte vakít. Totyogva jár; mélyen és rekedten beszél és egyre mosolyog méregzöld szemeivel, hogy szinte félsz tőle, mint a bagolytól.

Amint mondtam, eljöttek. Sztoján rögtön a tűzhely mellett termett és hozzálátott a kávépörköléshez!

Meggyújtottak néhány szál gyertyát. Elkezdtek füstölni, mint a kémények. Isszák a kávé, hallgatnak, mint a törökök, csak a kártya csúszik és hallod, amint peng a dukát.

Ez borzalmas éjszaka volt.

Mi anyánkkal bezárkóztunk a másik szobába. Ő már nem sír. A néném sem. Kiszikkadtak arcban, szemeik beestek és rémülten néznek. Ehhez képest semmi se volt az, mikor a nagybácsim meghalt.

Apám néhányszor bejött a szobánkba. Folyt róla a verejték. Mellényét széttárta, kigombolta az ingét és látszott a sűrű szőre a mellén. Elborulva, mint egy török.

— Adj még! — mondja az anyámnak.

Összeszorult a szíve. Hallgat, mint a kő, nyitja a ládát, aztán marokkal szórja az óvébe és ő pedig beköti a keszkenőbe. Ijedten félrenéz, topog a lábaival, mint én, mikor künn várnak a pajtások, én pedig állok, míg a néném le nem szeli a kenyeret. Fogja a pénzt, a másik oldalra veti a fejét és mikor elindul, azt dünnögi maga elé: »Csak ezt még!« És akkor szinte menekül a szobából. »Csak ezt még, csak ezt«, azt hiszem, még vagy ötször jött be ezzel a szobánkba, úgy éjjel három óra tájban.

— Adj! — mondja az anyámnak és olyan lett az arca, mint a föld.

Anyám a ládához indult, a lábai roskadoztak, minden tagja hajladozik.

Ekkor láttam a paplan alól, hogy az én hatalmas apám reszket és megfagószik a kályhában.

— Gyorsabban! — mondja az anyámnak és dobog a lábával, miközben a karjával törli az izzadtságot.

Az anyám nyújtja.

— Add mind! — mondja ő.

— Az utolsó tízdukátos! — mondja az anyám. De ez már nem volt hang, sem suttogás, hanem valami hörgéshez hasonló.

Fölmarkolta a pénzt, egyenesen kifutott a szobából. Anyám lerogyott a láda mellett és eszméletét veszítette. A néném felsikolt. Én kiugrottam az ágyból. Gyurica is kiugrott. Leültünk melléje a padlóra, csókoltuk a kezét: »Mama, mama!« Ő kezét a fejemre tette és valamit suttogott. Majd gyorsan fölemelkedett és meggyújtotta a gyertyatekerceset és a mécset a Szent György előtt.

— Jőjjetek gyerekek, imádkozzunk az Istenhez, hogy szabadítson meg bennünket a bajtól! — mondotta az anyám. Csengett a hangja, mint a harang és a szeme ragyogott, mint az esthajnalcsillag az égen. Odafutottunk melléje a kép alá és valamennyien letérdeltünk. Gyurica pedig anyánk elé térdelt, arccal feléje fordult, keresztet vetett, szegényke, hangozan mondta azt a fél Miatyánkot, amit már megtanult. Majd újra keresztet vet és megcsókolja anyám kezét és ismét rátekint. Anyám szeméből két csíkból folydogál a könny. Tekintete a szentre és az égre irányul. Ott fönny volt valami, amit ő látott, ott az ő Istene, akit ő nézett és aki ő reá tekintett. Erre az arcán valami kegyesség ömlött szét és vala-

miféle fény. Nekem is úgy tetszett, hogy az Isten végigsímította a kezével és hogy a szent elmosolyodott és a sárkány a lándzsája alatt tátogatott. Később kápráztak a szemeim, lerogytam ruhája szélére és az ő balkezére, mellyel engem tartott és elimádkoztam százszor is: »Istenem, te látod az én anyámat! Istenem, kérlek az atyámért!« És aztán magam sem tudom miért: »Isten, öld meg azt a Zelenbácot!«

Igy imádkoztunk sokáig.

Később anyám fölkel, fölállt a székre és megcsókolta Szent Györgyöt. Ugyanezt tette a testvérem is és aztán fölemelt engem meg Gyuricát és mi is megcsókoltuk. Aztán fogta a száraz bazsalikom csokrot, ami a kép mögött volt és a szenteltvízes üvegecskét, ami a kép alatt függött, megnedvesítette benne a bazsalikomot és valamit suttogva, keresztet vetett a szobára. Akkor lassan kinyitotta az ajtót és lábujjhegyen a nagyszobáig ment és annak az ajtajára is keresztet hintett a csokorral.

Ej, hogy megkönnyebbültem én akkor! Olyan boldognak éreztem magam, mint aki megfürdött! Hogy van az, hogy többé nem lehetek olyan boldog?

Abban a pillanatban, mikor anyám a nagyszoba ajtajára keresztet vetett, belül kitört a zshivaj. Nem lehetett semmit sem érteni, csak azt, amit Zelenbác torkaszakadtából ordított:

— Ki kényszeríthet engem arra, hogy tovább játszam? Szeretném látni!

Néhány perc múlva újra kitört a zshivaj és veszekedés. Majd hallottuk, amint nyílik az ajtó, a dörögést és a lépteket.

De apám nem jött be a szobába. Hiába vártuk. Pitymallott, én és a Gyurica már elaludtunk, de ő még mindig nem jött.

— — —

Mikor fölébredtem, a nap már messze fönn járt. Szörnyű fáradtnak és üresnek éreztem magam, de nem tudtam többé lecsukni a szememet. Felkeltem.

Minden valahogy ünnepélyesnek, de szomorúnak is látszik. Künn csend, derült fény ömlött be a nyitott ablakon, a szentkép előtt meg reszket a láng a mécsesben. Anyám és testvérem fehérek, mint a gyolcs, szemeik nedvesek, arcuk olyan, mint a viasz, ujjalkat tördelik, lábujjhegyen járnak és semmit sem beszélnek, csak néha sutognak holmi istenes szavakat. Nem hoznak reggelit, nem kérdik, hogy éhesek vagyunk-e, anyám nem küld engem az iskolába!

— Mi van itt? — kérdeztem magamban. — Talán halott van a házban vagy talán boldogult nagybácsim tért vissza és most újra el kell temetni?

Erre félelem fogott el, mikor eszembe jutott, hogy mi volt az éjjel és gépiesen suttogtam: »Istenem, tudod, a papa!« És ismét: »Istenem, ugyan öld meg azt a Zelenbácot!«

Nem gondolva semmire, felöltöztem és kimentem a szobából. Akaratlanul a nagyszoba ajtaja felé lépkedtem, de egyszerre összerezentem, mert megéreztem, amint anyám a kezemet megfogta.

Megfordultam, de ő nem szólt semmit, csak szájára tette az ujját; aztán a ház ajtajához vezetett és eleresztett. Ő viszsza ment a szobába, én pedig álltam az ajtóban. Nézek utána, — nem tudom, hogy mit is gondoljak.

Majd ismét visszaosontam lábujjhegyen a nagy szobához és bekukucskáltam a kulcslyukon. Nézek.

Asztal a szoba közepén. Körülötte szerteszét székek; kettő-három feldöntve. A padló tele kártyával, szétgázolt és taposatlan szivarok, egy széttört feketekávés csésze és az egyik kártya alatt dukát látszik. Az asztalterítő félig lehúzva. Rajta szétszórva kártyák, össze-vissza szórva csészék, tele dohányhulladékkal és hamuval. Áll még egy pár üres tányér, csak az egyikbe van kiverve dohány a pipából. Négy üres gyertyatartó, csak az egyikben lobog a vastag papír, mellyel a gyertya körül volt csavarva és fekete füst emelkedik csendesen a menyezetig. Az asztalnál, az egyik széken, háttal az ajtónak ül az apám. Mindkét karját könyökig az asztalra tette és arra fejét hajtva ült mozdulatlanul.

Sokáig néztem így, de ő meg se moccant. Csak azt láttam, amint lélegzés közben emelkedett és összehúzódott. Valami furcsát és sötétet gondoltam. Ugy tetszett nekem, — magam sem tudtam, hogy miért — hogy ő halott és azon csodálkoztam, hogy a halott lélegzik. Később pedig úgy tűnt föl, hogy az az erős kéz papirból van, hogy nem tud vele már többé ütni és hasonlókat.

Isten tudja, hogy meddig kukucskáltam volna én így, ha újra meg nem érint — az anyám keze. Semmit sem szólt, csak azokkal a szelíd szemeivel mutatott az ajtó felé.

— Én — nem tudom, hogy miért — lekaptam a sapkámat, megcsókoltam a kezét és kifelé indultam.

Szombat volt.

Mikor kiértem az uccára, mennek az emberek, mint rendszeren, mindegyik a maga dolga után lótfut. Nagy parasztok hajtottak mindenfelét a piacra. Kereskedők bekandikálnak a zsákokba és tapogatják a bányákat. Novak pandur ordít és el-

rendeli, hogy ki hová terelje a lovakat. A gyerekek lopják a cseresznyét. Szreten, az írnok megy a dobossal a városon keresztül és olvassa, hogy tilos a disznókat az uccára eresztetni. Trifkó kivette a bárányt és kiabál: »Gyere, még meleg!«, a részeg Jóska pedig egy kis pocsolyában táncol.

— Hej, atyafi, a ti boltotok be van zárva? — kérdezte Ignác, a szűcs, aki arra ment.

— Ugy van — mondom én.

— Talán beteg a Mitár?

— Nem — válaszoltam.

— Talán elment valahová?

— A faluba — mondtam én és befutottam az udvarba. Itt van ni aztán, két úgynevezett »vőfély«, t. i. a barátaim, kiket a mester küldött, hogy lássák, miért nem mentem az iskolába. Most jutott csak eszembe, hogy iskolába kellett volna menni.

Fogom a könyveket és egy darab kenyeret, az anyámra és a vőfélyekre nézek.

— Mondjátok meg, gyerekek, az úrnak, hogy Misó előbb nem jöhetett, dolga volt.

Oh, ez a kéz! Csak folyton csókolhatnám, mikor alszik, mikor nem lát! Hogy mi történt ezalatt az idő alatt, míg én az iskolában voltam, azt nem tudom... azaz tudom: mikor visszatértem az iskolából, mindent úgy találtam, ahogy hagytam: anyám és néném ölbetett kézzel ülnek; nem fő az ebéd; lábujjhegyen mennek el a nagyszoba mellett és csak sóhajtoznak ugyanúgy, mint amikor a nagybácsi meghalt! Gyurica az udvaron valamit rákötött a macska farkára és örül annak, ahogy az ugrál.

A legények varrják a szobájukban a subákat, Sztoján pedig a szénába heveredett és horkol, mintha éjfél lenne.

Apám még ugyanúgy ül, nem mozdul. Bekecse megfeszül a széles hátán és a derekán szétmegy, amint mélyet lélegzik. Már régen elharangozták a délutáni istentiszteletet. A nap alkonyodik s a mi lelkiünkben ugyanaz a sík tenger, sehol se láthatod a végét, csak a felhők gomolyognak egyre sűrűbben. Minden elviselhetetlenebb, borzasztóbb és kétségbeejtőbb lesz. Istenem, fordítsd jóra!

Én a ház előtt ültem a küszöbön. Kezemben valami iskolai könyvecskét tartottam, de nem olvastam. Az ablakon át láttam az anyám sápadt arcát szikár, száraz kezeire támasztva. Zúgtak a füleim, nem tudtam semmit sem gondolkodni.

Egyszer csak felpattant a zár. Anyám eltűnt az ablakból.

Megijedtem.

A nagyszoba ajtaja kinyílt. A küszöbön állt az apám. Feze kissé hátravetve, alóla kilóg a haja és magas homlokára hull. Bajusza lekonyult, arca elsötétült és megöregedettnek látszott. De a szemei, a szemei! Nem is hasonlítanak a régiekhez! Egészen elhalványultak, beestek, félig beborítva a szempillákkal, lassan mozognak, bizonytalanul és kifejezéstelenül néznek, nem keresnek semmit, nem gondolnak semmire. Valami üresség van bennük, hasonlítanak a töröttüvegű messzelátóhoz. Arcán valami szomorú, kegyes mosoly, — amilyen azelőtt nem volt rajta! Ilyennek látszott a nagybátyám, mikor halála előtt kérte, hogy áldoztassák meg.

Lassan elment a folyosón, kinyitja szobánk ajtaját, csak a fejét dugja be és semmit sem szólva, gyorsan visszahúzza. Becsukja az ajtót, majd kimegy az uccára és lassan elindul Ilija koma háza felé.

Tamás — Ilija koma fia, mesélte később, hogy apám az ő apjával bezárkózott egy szobába, valamit hosszan, halkán megbeszéltek; később hoztak nekik papirost és tintát, valamit írtak, pecsétet ütöttek rá és így tovább. De hogy mi volt az, azt nem lehet tudni és soha senki sem fogja megtudni.

Féltiz körül mi valamennyien fekvünk az ágyban, csak anyánk ült ölbetett kézzel és üres tekintettel meredt a gyertyába. Ekkor csikordult az udvari ajtó. Anyánk gyorsan ráfújt a gyertyára és lefeküdt az ágyba.

Szívem a paplan alatt úgy dobogott, mintha valaki kalapáccsal verte volna a mellemet. Az ajtó kinyílt és belépett az apám. Egyet-kettőt fordult a szobában, majd anélkül, hogy gyertyát gyújtott volna, levetkőzött és lefeküdt. Sokáig hallottam, ahogy forgolódott az ágyban, majd később elaludtam.

Nem tudom mennyi ideig aludtam így, mikor valami nedveset éreztem a homlokomon. Kinyitom a szemem, mire látom: a teli hold egyenesen a szobába néz és pókhálószerű sugarai anyám arcára esnek. Szeme le van csukva, olyan az arca, mint valami nagy betegé, melle nyugtalanul emelkedik.

Fölötte az apám. Részgezi a tekintetét és nem mozdul. Kis idő múlva a mi ágyunkhoz jön. Néz bennünket, nézi a németet. A szoba közepére megy, újra körültekint és suttogja:

— Alusznak! — Ámde, mintha megriadt volna a saját suttogásától, megkövülve állt így, mozdulatlanul, csak úgy néha, néha észreveszem, amint a szemei megcsillanak, hol ránk, hol anyánkra tekintve.

De mi még fülünket se mozdítjuk. Akkor ő lábujjhegyen rézsut a fogashoz ment, de nem vette le rólunk a szemét, fi-

gyelmesen levette azt az ezüstveretű pisztolyt és a felsőkabátja alá rejtette, szemébe húzta a fezt és gyorsan, egész lábbal lépkedve kiment.

De abban a pillanatban, mikor az ajtó bezárult, anyám fölegyenesedett az ágyban. Vele együtt felkelt a néném is. Mint valami szellemek.

Anyám gyorsan és óvatosan fölkel és az ajtó felé indult, őt követte a néném.

— Maradj a gyerekeknél, — suttogta az anyám és kiment.

Én leugrottam és az ajtóhoz mentem. A néném a karomon fogott, de én elrántottam magam és azt mondtam neki:

— Maradj a gyerekeknél!

Mikor kimentem, a palánkhoz futottam és amellet tovább, a szilvafák alatt a kútig lopózkodtam és ott legugoltam.

Gyönyörű éjszaka volt! Az ég ragyog, a hold ragyog, a levegő üde, — sehol semmi sem mozdul. Akkor láttam az apámat, ahogy belesett a legényszoba ablakán és ismét tovább ment. Végre megállt a magtár eresze alatt és elővette a pisztolyt.

Abban a pillanatban, nem tudom honnan, mellette termett az anyám.

Megdöbbsent a férfi. Rámeredt és elbámult.

— Mitár barátom, uram, mit gondoltál?

Atyám megremegett. Állt, mint a gyertya, üres tekintettel nézi anyámat, olyan a hangja, mint a repedt harangé:

— Menj Marica, hagyj engem... Én elvesztem!

— Hogy vesztél el uram, az Isten áldjon meg! Hogy beszélhetsz így!

— Mindent odaadtam! — mondja és széttárja karjait.

— Hát ha odaadtad, te is szerezted!

Apám egy lépést hátrált és rábámult az anyámra.

— Dehát mindent! — mondja ő. — Mindent, mindent.

— És aztán! — mondja az anyám.

— A lovat is! — mondja az apám.

— Gebét! — feleli az anyám.

— A legelőt is.

— A pusztaságot!

Közelebb lépett az anyámhoz. Szemébe nézett, tekintetével szinte felporzseli. De az áll, mint valami szentje az Istennek.

— És a házat! — mondja ő és kimereszti a szemét.

— És aztán! — válaszolta az anyám. — Csak te élj egészségen.

— Marica!

— Mitár!

— Mit beszélsz Marica?

— Azt mondom, hogy Isten éltesse téged és a mi gyerekeinket. Nem táplált minket sem a ház, sem a legelő, hanem te, a mi táplálónk! Egyikünk sem fog addig éhezni, amíg te köztünk vagy!

Anyám mintha kissé fellelkesült volna, a könyökével anyám vállára támaszkodott.

— Marica, — kezdte ő, — hát te?...

Elcsuklott, eltakarta a szemét a kabátujjával és elhallgatott.

Anyám megfogta a karját:

— Mikor mi egymáséi lettünk, nem volt egyebünk annál a ponyvánál és két-három teknőnél, és ma, hála az Istennek, tele van a ház!

Láttam amint ekkor az apám kabát ujjáról lehullott egy csepp és megcsillant a holdfényben.

— Hát elfelejtetted a górért tele gubaccsal?

— Tele van! — mondja az apám, selyemlágú hangon és a kabátujját végighúzta a szemein és leeresztette a kezét.

— Na és mit csinál az én dukát fűzérem? Minek az a heverő pénz? Vedd az üzletbe!

— Búzába fektetjük!

— Talán csak nem vagyunk már olyan öregek? Egészségesek vagyunk, hála Istennek, és egészségesek a gyermekeink. Imádkozni fogunk az Istenhez és dolgozni.

— Mint a becsületes emberek!

— Nem vagy afféle lusta, mint amilyen emberek vannak. Nem adom a te karodat a Paranosz egész vagyonáért, még ha két annyi lenne is neki!

— Aztán majd újra szerziünk házat!

— Gyermkeinket utjukra engedjük, — mondja az anyám.

— Aztán majd nem átkoznak, mint holtat...

— Már mióta nem láttam őket.

— Jőjj, hogy lásd őket! — mondta az anyám és mint valami gyermeket kézen fogva vezeti.

De én már három ugrással a szobában voltam. Éppen csak odasúgtam a nénémnek: »Feküdj!« és fejemre húztam a paplant.

Lépnek is már a küszöbön át, a templomban megcsendültek a harangok hajnali misére. Harsány hangjuk szétáradt a csendes éjszakába és megremegett a keresztény lélek. És mint a hullám a száraz ágot, úgy sodorja el az ő hangjuk a

bajt, tépi a hiuság gyeplőjét és a megtört lélek beszélget az
éggel....

— Fiam! kelj föl, menjünk a templomba!...

— — —

Mikor tavaly Beogradban jártam portékáért, láttam Ze-
lenbác Pétert a Topesideren rabruhában. — Töri a követ.

Laza K. Lazarevics

Szerbből fordította: Polácsi János

Üzenet az Úrtól

(Szentán Tavaszkor. 1933-ban)

Valami van, zsong a levegőben
Illatos, langyos, bácskai tavasz
itt-ott csendülnek sokszínű szavak
s a templom tornyán az öreg harang
minden kis házba bemuzsikálja:
ging-galang, ging-galang.

Életről zengnek künn is a mezők
Zöldbe borulnak mindenütt a fák
valaki leküldte a mosolyát
az egész világra napfényt öntött
s a kószáló báránnyelűk mögül
rám is leköszöntött.

Esténként újra kanyargós partján
mesélni kezd a Tisza halkan
új, színes mesét régi szavakkal
álmok csillognak a hullámokon
s játékos fények vonják be lázas
ráncos, bús homlokom.

Megéledt újra az egész világ
Mindenütt ragyog él a kikelet
s halkan megfogja meleg szívemet
templom tornyáról egy biztató hang
élünk, örülünk itt az üzenet:
ging-galang, ging-galang.

Adorján András.

Születésnapomra

Esténként, ha itt-ott világít a csönd
szeretnék írni egy hosszú levelet
nem asszonynak, lánynak, nem is embernek
lehet, hogy magának az Őrnak talán
s ilyenkor a lelkem két bús ablakán
csendes csapatban reszketnek a könnyek.

Megírnám azt, hogy fürgeteges szélben
negyedszázadot magam mögött hagytam
s álldogálok csendben levett kalappal
mert menekülnek, búcsúznak az évek
pedig úgy szeretném, ha csak még egyszer
rég i tűzben, fényben visszatérnének.

Megsiratnám, hogy lelkem közepébe
nagy álomországot építettem én
s most az elmúlt évek kihült tetemén
halálváró táncot roznak a vágyak
meleg búcsút intve könnyes szemekkel
sok-sok eltítkolt remegő csodának.

Panaszkodnék, hogy úgy elmúlik minden
nem lesz soha nekem mosoly az élet
minden csak üres, nagy hangú ígéret
furcsa szekerek vágatnak az égen
s szürke őszt szórnak szerte a világon
átütve durván, dús nyári napfényen.

Vagy tán csak egy-két húr pattant meg bennem
s nincsen többé ezért mosolyos dalom
őrzi a lelkem nagy, átkos hatalom
pedig odakünn újra tavasz nevet...
s én tudom, hogy azt a hosszú levelet
nem írom meg soha, magamba rejtem.

Adorján András

Mélypont alatt

Regény

(Folytatás)

Csak egy fél napja van otthonától távol és egészen kivetkőzött magából. Budapest mellékuccáin ténfereg céltalannul... Milyen egyszerűen képzelte el az ügyét? Azt hitte, elég az, hogy felül a vicinálisra, Pesten felmegy egy lakásba és nyomban fülén foghatja a multat. De nem kapott egyebet, csak egy lezárt lakást, csak azt, hogy egy kövér házmesternő kinézte a konyhából és meghallgatta egy nyomorék ember groteszki vallomásait... »Eh! visszamegyek a házmesternőhöz. Megközelitem«.

És megint benyitott a házmesterné ajtaján.

Száz pengőst mutatott neki, az övé lesz, ha mindent elmond a misztikus lakóról. És amikor látta, hogy a házmesternő megilletődve néz a bankjegyre, oda is adta neki és biztatva mondta, hogy ez csak előleg.

Az asszony kőtenye alatt eltűnt a pénz és ajkáról bugyogtak a titkok.

Végre sok mindent megtudott az asszonyról. Igaz, hogy egy házmesternén keresztül, aki vaskos kétértelműséggel tegegette ki egy szabad nő külső életét. És ha órákon át is mesélt Sirónak a ház régi lakójáról, mégsem mondott egyebet, csak unos until, hogy a »hölgy« mindig uton van és nem mindig ugyanaz a férfi kíséri haza, mint akivel útra indult. Országok, világ részek neveit hadarja, melyekben a hölgy állandóan kóborol sok poggyással, melyekben drága ruhák vannak, beszél ékszerdobozának drága titkairól, melyekről a hirt az asszony szobalánya hozta neki. És hogy szép asszony, az idő sehogysem bír vele. Ha néha itthon van, saját autóján jár és főrangú urak jönnek hozzá látogatóba. De hiába kérdi Siró, kik azok, mi a nevük, az asszony nem tudja megmondani.

— Azt talán tudja, hogy a hölgy hova utazott?

— Olaszországba.

— Melyik városba?

— Nem tudom. De egy pár nap múlva tessék visszajönni. A hölgy a múlt héten utazott el és elutazása után néhány nap múlva irni szokott a szobalányának. Tessék egy pár nap múlva visszajönni.

Síró leverten hagyta ott a teli kedvvel fecsegő asszonyt, aki most nem ingyen pletykázott.

*

Tehát a »hölgy« finom személy. A detektív és a házmester nő előadása egyezik. Szép. Sok az ékszere. Pénzes. Vagy inkább más, sőt mások pénzesek. Tehát a negyvenkilenc éves asszonynak még mindig sikerül a szerelem beillatosított szemétdombján hemperegni. Mit tudhat ez a nő? Valami nagyon gyönyörű gyalázatosságokat tudhat. Látni kell ezt az asszonyt. Csak egyszer és utoljára. Akaratát nem az a motor hajtja; amely ma hajnalban elindította útjára. Reggel még az volt a bevallott cél, hogy egy előregeedett asszonytól elkéri, megveszi a titkot, a boldogságát vagy boldogtalanságát mindegy — a bizonyosságot, hogy kettőjük gyereke-e a fiu? Reggel azt hitte, hogy csak ez a kérdés égeti, és most sem vallja be maga előtt, hogy éppen olyan az asszonnyal szemben, mint harminc év előtt, amikor könyörgött neki, hogy maradjon mellette.

Síró Zoltánt, ezt az erős embert az asszony meghajlította, tőle távol harminc éven át hajlongott előtte és nem mert titkaihoz nyulni. Miért? kérdezte sokszor magától. Mert szeretete? Nem tudott sose válaszolni magának. Pedig milyen egyszerű a kérdés nyitja. Büntetés ez, melyet el akarunk viselni oly sokan, ha ragaszkodunk valakihez, aki túlteszi magát érzelmességen, hálán, ingyen kapott, vagy elnyert barátság, tud önző, komisz, igazságtalan, kegyetlen lenni és emellett lenyűgöző, kedves szélhámos, vannak mozdulatai, melyek feledhetetlenek, itt ott elszórt szavai örökre belénk ülnek, magának szerzett jókedvét néha ránk teríti, barátunkká válik, férjünk lesz, vagy feleségül jön hozzánk és ezért mi az első órákban boldogan rikoltunk fel, hogy aztán tőle szenvedve egy egész életen át üvöltve kitartsunk mellette... Mert gyöngék vagyunk, mert poltronok vagyunk, mert megalkudva is szeretünk.

Síró Zoltán ezt nem tudja, de így adja oda életét egy emberöltő óta az asszonynak. És most, amikor egy világ választja el tőle, most, amikor Kipp Fedortól megtudja, hogy az asszony, mikor a lefelé vezető út után kutat és végig billentyűz bizonynyára azok nevein, akikhez az élete tartozik, utána nem kérdez, őt régen elfeledte, emléke a múlt közönyébe fult, mégis azt határoztatja, hogy felkutatja az asszonyt.

És ez a terv felvillanyozza. Roskatag járásából kiegyenesedik. Szállodájába siet és hazaérve nagy léptekkel méri ódón, nagy szobáját. Fürdőt rendel. Utána hatalmasat nyújtózik, ropog minden csontja, harminc esztendő szór le magáról.

Felhívhatja a szálló melletti szabót.

— Mindenfajta ruhára van szükségem. Uccai, esti, útiruhák kellenek nekem. Harminc éve nem öltözködöm, de megint öltözködnöm kell. Hallom, vannak kész ruhái, egyet, rámválót nyomban szállítson.

A boltosok hordták fel a ruhát, cipőt fehérneműeket és estig, sok próba után talpig újba öltözött. A szálló éttermében kívülről belülről megújulva ült a vacsorához.

Parádés vacsorát rendelt. Sörrel kezdte és végig skálázott többfajta boron. Pezsgő hült mellette a jégen, amikor a cigány muzsikálni kezdett. Az ital nem fogott rajta. Csillagó szemei másfajta mámortól ragyogtak. Boldog volt, mert döntött, hogy felfordítja az életét és nekitüzesedve beleszalad ebbe az új világba.

Ma különösen sokan voltak az étteremben. Az egyik asztalnál politikusok ültek. Kormánypárti értekezletről szökdöstek el ide vacsorázni. Elpusztulhatott az ország, kifordulhatott sarkából a világ, elkövetkezhetnek egészen új erkölcsök, egy dolog nem változott meg. A képviselők egyrésze ha nem tetszett nekik a kormány orra, éppúgy mint régen, nem a klubban, hanem külön vacsoráztak. Talán azért, mert egy kinevezés nem a szájuk ize szerint történt, de e sérelem helyett oly könnyű egyetemes bajokkal előhozakodni, nagy kérdésekkel frívól játékot űzni. »Te, miniszterelnök, vagy kinevezed államtitkárnak az aranyos cimborát, vagy pedig légy szives megmenteni a pusztulástól a gazdátársadalmat.« Ő, ilyenkor eszükbe jutott minden gond, minden felelősség és a fehér abroszon pontokat, követeléseket fogalmaztak. Jámbor ellenzéki ujságok másnap nagy cikkeket irtak az ilyen vacsorákról s megjósolták, hogy néhány nap múlva a kormánypártból tömeges kilépések várhatók. Pedig ezek a képviselő urak csak jól ettek, ittak, csak nem a pártkörben hanem mint a kikapós férj... félrevacsoaráztak.

Milyen furcsa játék ez, amit 1930 őszén még mindig parlamentárizmusnak neveznek s amelyet a világ bal és jobb oldala halálra akar gázolni. Középiütt kísérletezik a jámborság, mely csak annak köszönheti a létét, hogy alátámasztotta egy elmúlt korszak aktivumainak memaradt roncsa, a bankok, a szakszervezeti titkárok, a nyugalmazott szoc. dem. miniszterek. Borzalmas dolog, hogy azoknak, akik uralkodnak és akik támogatják az uralmat, elvtelenül, program nélkül ve-

zetik a világot. Ha ez így megy tovább, Európa megrendelhet magának Skodánál, vagy Saint-Etienneben egy revolvért és egy félreeső helyen föbe löheti magát... Mert most már erről van szó és nem arról, amiről az asztalnál beszélnek, hogy a miniszterelnök bosszantására benn a kormánypártban egy gazdablokkot szerveznek meg és annak az ellenzéki képviselők is tagjai lehetnek.

Kéknyelűnek nevezik azt a bort, amivel sűrűn koccintgatnak és minden pohárcseditésnél Kalász Istvánra néznek föl, aki az asztalfőn ül és egész este egy szót sem szól. Ez nem nagy csoda, mert Kalász István harminckét éve tagja a magyar parlamentnek, de soha, sem benn, sem kívül egy szót sem szólt. Még a választási programbeszédjét is nyomtatva küldi szét a választók között. Mégsem volt elvetni való ember. Szűkebb körü értekezleteken mindig nagyon okosan mondta meg a véleményét. Ez az ember, aki nyolc cikluson át ült a parlamentben, tekintély volt s ezért ültették a pannoniai vacsorán is az asztalfőre és őt szerették volna a mozgalom élére állítani. Az egyik képviselő dikciózva szólította fel, mondván, itt a tizenkettedik óra, cselekedni kell és Kalász Istvánnak vállalni kell e történelmi óráért a felelősséget.

Kalász István meg sem rebbent, nem is figyelt a kocsmai szónoklatra. A vacsora alatt és azután is csak Siró Zoltán felé bámult. Valaha a legjobb barátja volt. Ismerte a történetét. Egy megyéből valók, csak három falu határa választja el egymástól birtokukat. Tudta, hogy elvonult a világtól. Beszélhetek fölőle az asztalnál bármit is, őt csak Siró Zoltán személye foglalta le. Mi üthetett hozzá, hogy elhagyta magányát és itt mutatozik. Mert mulat, a vak is láthatja, hogy a cigány bizalmas távolból neki muzsikál. Ni, most fölemeli a poharát, Radicsnak int vele és a primás előkelően meghajlik.

Kalász István otthagya társaságát és Siró Zoltán asztalához lépett.

— Isten hozott közénk, Zoltánom.

Siró felkelt az asztaltól és kezet nyújtott.

A képviselő átölelte és melegen nézett a szemébe.

— Örülök, hogy látlak, bár megvallom, meglep, hogy előkerültél. Mi ütött hozzád?... Jobban vagy?...

— Á, dehogy... kedvem kerekedett szembenézni a dolgokkal. Mármint a magam dolgával... Hisz te tudod...

— Tudom... unikum vagy... jól átbőjtöltöd az életed... És engem is kitöröltél az életedből. Vagy három éve láttalak utoljára, Alsó Havason. A főucca másik oldalán mentél. At-

kiáltottam hozzád »Hej! Zoltánkám!« és te csak úgy megbil-lentetted a kalapodat...

— Nohát ülj le, az isten küldött ide. Nagyon örülök, hogy látlak... Te, Pista... mi egyszer jóbarátok voltunk.

A pincér poharat tett a vendég elé és megtöltötte pezsgővel.

— Te, Zoltánkám, szeretnék veled maradni, de én már régóta nem pezsgőzöm, különösen nyilvános helyen... tudod, mostanában nem illik... ne haragudj.

— Nekem nagy restanciáim vannak. Sokat mulasztottam. Én mindent be akarok hozni — mondta égve Siró.

Kalász el akart menni.

— Majd holnap meglátogatlak. Nagyon is akarok veled lenni, de ma, látom, egy kicsit későn találkoztunk. Zoltánkám, látom, az ital fogott rajtad.

— Én rajtam az ital? Az ital?... Te... mit tudod, hogy milyen régi mérges gőzőket lehelek be reggel óta. Hogy egy kicsit jobban legyenek, csak kurálom magam az itallal. Te, Pista, egyszer az anyám, édes szeretetével az asztalra tett egy üveg befőttet, még a nagyanyja tette el. Ötven esztendő. Kibontotta és tányéromba szemelt belőle... Barátom, csupa friss íz és illat volt... Ezt azért mondom neked, mert ma én is kinyitottam azt a konzervdobozt, melybe harminc év előtt temettem el az életemet. Barátom, minden csupa friss íz... keserű íz... minden olyan frissen megvan, ahogy egyszer eltettem. Dehogya vagyok én italos, csak felbontottam egy régi befőttet és most azt eszem... Igyál... — és türelmetlenül csengetett Kalász poharán... — Figyelj rám! Engem minden és mindenki megcsalt. És én is megcsaltam magam. Rettenetes marhán kivégeztem magam. Előtted beszélhetek. Te mondtad harmincegynéhány év előtt a Vurglitsban, hogy ne vegyem el Almássy Erzsébetet... Igaz?

— Igaz.

— Hát én elvettem.

— Ugyanakkor választottátál meg engem képviselőnek. Benne voltál a peches vázériába.

— Hát ez csak jó volt?

— A fenét!... Annak köszönhetem, hogy harminckét éve képviselő vagyok... Nem tudnál egy jó kasznári állást, ha van még birtok ebben az országban, ahol a kasznár fizetésére tellik.

— Mi van veled?

— Velem? Tudod, a kormánypárt elnökitanácsának tagja vagyok. Ötvenhatéves vagyok és nagy karrier előtt állok.

Becsületes ember vagyok, tehát karrier előtt állok. A gazemberek már negyven éves korukban megfutották a karrierjüket... Tudod, mi ez a mai világ?

— Nem tudom. Nem akarom tudni. Elég dolgom van a magam életével.

— Hát te a magánéleteddel akarod tölteni az idődet? Nem tudod, hogy ma nem lehet senkinek se magánügye? Azt úgyis szabályozza a kormány. Ma egyetlen háztartás van és ez az államháztartás... Zoltánkám, mit akarsz te a konzerv-teóráddal, amikor nincs már multja senkinek és semminek. Jól félrevonultál harminc éven át, nem tudsz semmiről. Ha tudnád, hogy hova jutottunk!... Nézd, én becsületesen éltem, nem könnyelműsködtem, váltót nem írtam alá, mégis tönkrementem... Mindenki itt tart.

Síró Zoltánnak útjában volt ez a téma, ki akart tértni előle. Őt csak a maga ügye érdekelte. Csak azzal akart foglalkozni, ha már harminc év után elővette.

— Ide hallgass, Pista. Örülök, hogy találkoztam veled. Jól tetted, hogy megmondtad, hogy mi bajod van. Ha akarod, majd beszélünk róla... Arról a kasznári állásról is szó lehet. Értsd úgy, hogy esetleg én leszek a te kasznárod. Majd rendbehozlak... De most!... Most!... Tudod te, hogy égek én belül?

Minden átmenet nélkül intett a cigánynak.

A primás öléig eresztve hegedűjét meghajolt a vendég előtt.

— Az apád muzsikált nekem utoljára.

— Lement azóta a muzsikaszó ára, méltóságos uram.

— A méltóságos úr ára is... Nem vagyok méltóságos... Apád, ha látott engem, már huzta:

A faluban uccahosszat

Muzsikáltatom magamat...

A primás már huzta és csendesen kísérté bandája.

Síró melegen szorongatta Kalász István kezét és könnyesen nézett bele az elmúlt harminc év ürességébe. És kitört belőle a fájdalom. Beleénekelte a cigány muzsikájába Petőfi dalát:

Ottlakik az én csillagom,

Az én bujdosó csillagom,

Aki tölem elbujdosott

S világát mással éli most.

Ált a nagy muri! Síró átkarolta Kalászt, úgy könyörögte beléje az italt. Kalász részeg volt, ami nála némaságban, fe-

kete komorságban nyilvánult meg. Minden feléje kínált pohár ellen fenséges gesztussal tiltakozott, de egy szívhez szorító ölelés után fenéki itta a poharat.

Tisztes távolból a pincérek figyelték, mintha muzeumban régi emléktárgyakat tanulmányoznának. Nem divat ez mostanában. Egy öreg, rosszlábú pincér, szivaros láda a mellén, magyarázta nekik, hogy így mulattak valamikor a Pannoniában.

Siró Zoltán kegyetlenül kimulatta magát. Részeg volt, de egyenes járással ment hajnalban a portás fürkéhez. Megmondta a szoba számát, megkapta a kulcsát, gyalog ment fel az emeletre.

Vetkőzés közben eszébe jutott Salgó Miksa. Éppen ez az ember. Az íróasztalon papiros, toll hevert. Feljegyezte a papirosra »Salgó«.

Lehuzta a nadrágját... Rámeredt az új ruhadarabra... aztán nevetett. Megértette az új ruhát.

Körülnézett. A fogason ruhafára öltöztetve lógott a ferencjózsefje. És forogni kezdett vele a szoba. Egy ringlispil kerengett körötte. Lovon, hattyun, különféle egzotikus állatokon életének alakjai ülték meg a nyeret és mintha a nyargalók mind azt az egyetlen hintót huznák, melynek ablakai be vannak függönyözve, ajtaja lakattal lezárva és a lakat mellett ott fityeg a cédula: »En voyage«.

Szédült feje az íróasztalra koppant. Ernyedt öklével még fel akarta támasztani, de erre már nem volt idő... a részlegek fekete álmába merült.

*

Déltájban ébredt fel. Csodálkozva emelte fel az íróasztalról a fejét. Nehezen tisztázta a helyzetet. Szemébe ütközött a cédula, melyre hajnalban Salgó nevét jegyezte fel. Így aztán idősorrendben végig ment mindenben Salgó levelénél kezdve egészen a Kalász Istvánnal tartott mulatságáig. Öklével nagyot ütött az asztalra, jelezve, hogy mindent, amit tett és gondolt újra helybenhagyta. Rendbeszedte magát. Csengetett.

A belépő pincér jelentette, hogy egy úr várja lenn.

Siró tudta, hogy Kalász István várja. Az éjjel megbeszélték, hogy együtt ebédelnek. Mosolyra derült, mert eszébe jutott, hogy barátjából milyen gyászos ünnepélyességet váltott ki a részegség. Lesietett hozzá. Melegen átölelte.

— Pistám, örülök, hogy vásatlan legény vagy és el tudtál jönni. Ebben a pillanatban ébredtem fel. Meg se mosakodtam, tele van a fejem borgőzzel. Gyerünk a gőzfürdőbe... utána sör... aztán felülünk egy autóra. Fene jó kocsí az, tegnap belekóstoltam. Kimegyünk a szőlőmbe. Kapsz ott jó ebédet. Egy

nagyot alhatsz is... kötöm hozzád magam. Sok mindent megbeszélünk. Hajnalban visszahozlak. Ráérsz?

Kalász elfogadta a meghívást.

Sörözés közben Sirónak megint eszébe jutott Salgó. Nagyön piszkálta az a levél, aggódott, hogy ez az ember lépéseket tesz, ha nem kap választ. A válasz csak kétféle lehet: Szóba állni vele, vagy a rendőrséghez fordulni. Tegnap még a fia, ma már a maga személye miatt is kerülni kell a nyilvánosságot. Tegnap kapta a levelet, idejében ad hát választ. Csak a címét tudná, holnapra magához rendelné. A levél minden sora benne él és ha rágondol most már mulatni is tud rajta. Emlekszik, hogy Salgó a Thökölyi úton lakik...

— Pistám, hogy találok meg egy embert ebben a városban, akinek a nevét tudom, meg az uccát is amelyikben lakik, csak a házszámot nem?

— Beszélni akarsz vele?

— Levelet küldenék neki.

Kalász elhozatta a pincérrel a lakás és címjegyzéket. Megtalálták benne Salgó Miksa címét. Siró levelet írt neki, inkább cédulának nevezhetjük az írást, melyben az volt, hogy másnap látogassa meg a Pannoniában.

Autóra ültek. A hűvös októberi levegő felfrissítette őket.

*

A nagy lumpolás után rövid volt az ebéd. Kalász Istvánt lefektette a házigazda. Maga pedig átöltözött és sétára vitte a fiát.

Sokáig szótlánul mentek a végtelennek látszó szőlő lugas alatt. A fiú arcán ott ült az izgalmas kérdés, hogy mit végzett az apja Pesten. Titkon vizsgálta, valami újat keresett az arcán, de az öreg Siró magába zárult, nem volt arról leolvasható semmi, nem lehetett azt tudni, hogy éppen most számol be magának a tegnapi eseményekről és méregeti azokat. Ez a hely, ahol harminc éve magába roskadtan él, most perbeszáll vele, visszahúzza, józan tanácsokat ad és a messze előrenyomult szüretelőkhöz idehalkuló nótái mintha a benne tomboló láznak, új akarathoz csillapítószere volna. De ha ő eljutott az akarathoz, nem másította azt meg soha. Nagy dolgokban nem voltak sohase tervei, indulata nem engedte sose tervezni, mindent azonnal végrehajtott. Nagy véletlen szeszély az, hogy elhozta magával Kalász Istvánt. Tegnap felbukkant a multból ez az ember. Ifjúságában mulató pajtása, földije. Jól jön ez az ember. Lehet, hogy az asszonyt hamarosan megtalálja, de lehet, hogy hónapokig kell utána kutatni, míg végre megállíthatja egy szóra... És amíg ő futkos az asszony után, addig kell valaki, aki utánanéz a gazdaságnak. A Pista jó lesz. Erre

a gyerekre nem bízhatja. Nem ért hozzá, meg hát ez a gyerekek... szerencsétlen gyerekek.

A fiú nem győzi már a hallgatást.

— Szóljon már apám...

— Nem találtam meg az anyád. Nem tudni merre jár. Talán csak a tavasszal jön haza... Vagy akkor se. Nem várok tavaszig. Utána megyek. Megkeresem.

A fiú csüggedten nézett maga elé. Tehát az anyja nincs meg. Keresni kell. Miféle életet élhet, hogy nem tudja senki sem, nem hagyta meg senkinek, merre jár.

— Mondja, csak azért az egyért... miattam... keresi az anyám? Ha igen, tegyen le róla. Ha akarja, én elmegyek. Adjon nekem egy kis segítséget. Én sokat gondolkoztam tegnap és ma. Nincs annak semmi értelme, hogy anyámmal találkozzék. Ha még én keresném... de hát én sem... minek?

— Lebeszélj? Most, hogy minden fel van kavarva. Mikor már nemcsak rólad van szó... De én nem tárgyalok veled. Csak megmondom, vedd tudomásul, elutazom. Kalász Istvánal ma megbeszélem, hogy vegye át és vezesse a gazdaságot. Segíts neki. Az egyetemre iratkozz be. De azért nem kell Pestre menned. Monddj egy jó ügyvédet, más ügyemet is rá akarom bízni, az majd elintézi a beiratást is.

— Személyesen lehet csak.

— Ugyan?... Monddj csak egy jó ügyvédet.

— Stux Mózes.

— Mindjárt egy zsidó ügyvéd nevének kell az eszedbe jutnod? Bizonyára az volt a Tengerentúli ügyésze. Persze... Salgó... Stux....

— Én ugyan barátságban nem voltam vele soha, de azért felkínáltam neki még a jó időkben az ügyészi állást, de nem fogadta el. Ellenben ő védett meg, amikor bajba jutottam. Kikaparta a becsületemet... ingyen... Merem ajánlani. Szeretném ha hozzá fordulna. Megszeretné és neki bizonyára élhinné, hogy csak eszköz voltam azok kezében, akiknél a maga pénze elveszett.

— No jó...

Az apa belekarolt a fiába, talán csak azért, hogy a sétánban megforduljon vele, de kar karban maradt s úgy mentek vissza a présházhoz.

A fiú számára ez nagy ajándék volt. Érezte, hogy sohase volt ilyen közel ehhez az emberhez, sose járt vele ilyen meghittén. Lassú, puha volt a járásuk, egy volt benne a ritmus és útjuk vezetője a régi tündér volt, de a munkája új, nem a visszavezető utat szórta be kenyérmorzsával, hanem azt az utat, amelyet még meg kell tenniük.

Siró még az este megegyezett Kalásszal. Kalász átveszi a gazdaság vezetését. Másnap hajnalban az ispánok rapportra jöttek. Elbúcsúzott tőlük, pattogva rendelkezett, szótfogadjanak Kalásznak, aki, míg ő távol lesz, helyette a gazda itt.

Kalász holdog volt, jó egyezséget kötött. Siró kihuzza az adóságaiból. Kifizeti a bankokat és Siró nevére táblázzák be birtokait. Fele kamatot kell fizetni ezután és azt sem, míg dolgozik neki.

Késő reggel volt, mikor Siró búcsúzott a fiától.

— Ne törődj a bajaidal. Sápadt vagy, sovány vagy. Köhögsz is... egyél-igyl...

— Egész gyerekeknek néz, apám.

— Az vagy... El kell csipnünk mindkettőnknek vagy harminc esztendő, hogy magunkhoz érjünk...

Megrázta a fiú kezét, fejét egy pillanatra a mellére vonta, aztán beugrott az autóba.

A nagy útra, ő még nem tudta, hogy milyen nagyra, egy neszester-táskát vitt magával. Pesten várták már az új ruháttal.

XIII.

Ede az asztalnál ül. Levelet ír. Emmi mögötte áll. Ő diktálja a levelet.

»Kedves Liám! Megkaptam leveledet, mely arra készítet engem, hogy elváljak tőled«.

— Nagy betűvel írjam, hogy »tőled«?

— Ahogy érzed. Kis kezdőbetűt tanácsolok.

Tovább diktált.

»Nem teszek semmi szemrehányást. Ehhez nekem nincs erkölcsi jogom. Kérlek, add be a válópórt és én nemcsak, hogy nem vetek akadályokat, hanem a gyors elintézésben segítségre leszek. Válassz bármilyen válóokot, de legjobban szeretném, ha a hűtlen elhagyást hoznád fel ellenem. Külön kérlek, hogy haladéktalanul intézkedj. Üdvözl és minden jót kíván neked Ede«.

— Kész vagy?... címezd meg a borítékot.

Ede merőn bámult a leírt sorokra.

— Nem tetszik a levél?

— Rövid... Nem mondtam el benne mindent. Szerettem volna kiönteni a szívemet. Mert kérlek, tizenkét évi házasság után...

Emmi nem szólt közbe, nem akarta bátyjának megmondani, hogy az a tizenkét év csupa gyalázat volt. A sebnek nem mondják: »te gennyes!« hanem kivágják... ha lehet. És Emmi most operál. Mégis kérdi, hogy fáje.

— Szeretted?

— Szeretett engem, tudod, eleinte nagyon. Én már nem szerettem, de tudod, ebben a levélben meg kell írni azért, hogy az a Frommer egy csirkefogó. És ha a jövőben tanácsomra volna szüksége, én adok neki. Tudod, csak a nevem veszem el tőle, de a barátságom nem tagadom meg. És hogyha éppen egy lokálban találkozunk...

— Ede! Mi megegyeztünk abban, hogy te többé lokálba nem jársz.

— Ja, igaz... hát nem a lokálban... mondjuk, hogy mégis... egy korrekt helyen találkozónék vele, akkor szívélyes viszonyt mutatok majd neki. Tudod, nem lehet kitépni a rossz-szat se egészen. Átmenet kell. Válni válok. Látod! De ez nem olyan síma dolog. Meglátod, Lián, ha levelem megkapja, dühében sírni fog. Nem akar ő tőlem elválni.

— Te akarsz elválni!

— Az igaz... de ő nem... ő csak szeszélyes... egy kis változás... akarom mondani változatosság. Egy nyomorult Frommer... vagy más. De engem szeret. Hogy mit szenved ő, amikor rájön a rossz természetére... Te! egyszer térdén állva könyörgött nekem, hogy bocsássak meg neki, de előbb verjem meg azt a piszok Kempfnert... Mit tudod te, hogy Liánnal együtt milyen tragédiákat éltünk át... és most egyszerűen csak azt írom, hogy adjam be ellene a válópört hűtlen elhagyás címén? Hát elhagytam én őt hűtlenül?

Emmi szelid volt. Nem akarta bántani bátyját, mégis, ha mosolyogva is, de bosszankodva mondta:

— Tudod, az volna a legjobb, ha a beszédet elfelejtenéd és újra tanulnád kimondani a fogalmakat. Nem ismered a szavak lényegét és értékét, kellő helyét... Értesz engem?

— Nem... Bizonyos, hogy bántottál. Emmi, kérlek, ne élj azzal vissza, hogy én meg akarok javulni.

— Ez a levél így megy el. Cimezd meg.

— Csak arra kérlek, hogy írjuk bele azt is, hogy én megbocsátok neki mindent.

— Nem bánom, de ez sértés.

— Hát megsértem! De beírom... fel se veszi...

Szomorúan legyintett, aztán kezébe vette a tollat és így fejezte be a levelet: »minden jót kívánok és mindent megbocsátok neked«... itt ellágyult és még egy mondatot kapott Lián: »és te is bocsáss meg nekem. Ede.«

Emmi a bátyja felé hajolva olvasta, ahogy leírta ezt a mondatot. Meghatódott. A szomorú kézlegyintés és a mondat könnyet fakasztott szeméből. Ezt a mondatot Ede akarta. Ez volt az egész levélből az egyetlen fájdalmas mondat, mely e percben igaz is volt.

És Ede már címezte is a borítékot. Nagy, kalligrafikus betűkkel írta »Nagyságos S. Sudár Lián, úriasszonynak«.

Csengettek. Emmi ment ajtót nyitni. A hordár hozta idősb Siró Zoltán levelét.

Emmi mindent akart tudni, ami e házban történik. Gondolkozás nélkül felbontotta az apjának címzett levelet és olvasta:

»Tisztelt Salgó úr! Megkaptam levelét. Kérem, jöjjön el holnap délben a Pannonia szállodába. Hajlandó vagyok Önnek szóba állni. A portás majd hozzám igazítja. idb. Siró Zoltán«.

Emmi nyomban tisztában volt a helyzettel. Apja véghezvitte a tervét. És Zoltán apja hajlandó szóba állni vele. Elnyomta a szenvedését. Döntött. Nem adja oda apjának a levelet. Ő megy el a találkozóra.

»Tehát holnap délben« suttogta maga elé és a levelet keblébe rejtette. Visszament a bátyjához és elvette tőle a levelet.

— Most gyere, feladjuk ajánlva.

Elmentek a póstára, feladták a levelet és aztán vigaszul elvitte Edét a moziba.

(Folytatása következik)

Radó Imre

Délibáb

Skorka János, segédfogalmazó, nyakába húzott fejfel és feltúrt gallérral róttá egyhangú lépteit az őszi Duna-parton, fáradtan és életuntan, amilyen fáradt és életunt csak egy segédfogalmazó tud lenni. Nem nézett se jobbra, se balra, csak ment a megszokott úton, szinte gépiesen, gondolatok és tervek nélkül, szemét a járdára szegezve. A szegény emberek mind így járnak az uccán, mindig az aszfaltot nézik, hátha találnak valamit. Skorka János azonban már ebben sem bízott, ő már a véletlenben, a koldúsok gondviselésében sem tudott hinni...

Egy uccasarkon a lába elé hullt egy árnyék. Erre kissé meggyorsította a lépteit s amikor utólérte, azzal kezdett szórakozni, hogy minden lépéssel rátaposott az árnyék fejére. Pontosan nem tudta volna megmondani, hogy mit érez, de határozottan élvezte ezt a helyzetet. »Rálépek a fejére — és ő meg sem tilthatja.« Néha olyan furcsa dolgoknak tudunk örülni...

Az árnyék most hirtelen megállt és Skorka János neki-ütődött valakinek. Erre már felnézett és szinte meghökkent: egy nő állt előtte, fiatalon és szépen, illatosan, üdén, gyémántokkal és chinchilla-bundában.

Skorka János harmincötéves volt, de ilyen nővel még nem találkozott az életben. Hirtelen zavarában lekapta gyűrött kalapját a fejről, hogy bocsánatot kérjen tőle, amiért nekivágódott. De a nő már eltűnt egy autóban, amely — úglátszik — órá várt ott a sarkon. De egy pillanatra visszanézett és mint-ha mosolygott volna. Skorka János megremegett ettől a mosolytól, ahogy megremeegünk, ha a sötét éjszakában felcikáz a villám, amelyről nem tudjuk, hogy kit fog megölni...

*

A hónaposszoba, amelyben évek óta lakott, alacsony és szűk odu volt, alig fért el benne az ágy és a mosdó. Ezért lefekvés előtt rendszerint a konyhában töltötte az estét Loncsekné társaságában, aki nemcsak a szobaasszonya volt, hanem — hogy úgy mondjuk — a törvénytelen neje is. Ez a Loncsekné fogatlan és kövér özvegyasszony volt, jóval túl a negyvenen és Skorka János kezdetben, amikor még volt pénze a lakást fizetni, határozottan undorodott tőle. De jöttek a rossz idők, amikor állás nélkül volt és mindennap egy évvel lett öregebb és mindennap egy évvel okosabb. Lassankint felhagyott a finnyásságával és egy estén, amikor Loncsekné gyengéd célzást tett arra, hogy már hat hónappal tartozik, legyőzte ma-

gában az undort és kifizette a laktórt szomorú csókokkal. Csak most tudta meg, hogy néha a csókok is tudnak fájni... Idővel azonban megszokta ezt az állapotot és megbecsülte Loncseknéban azt, hogy gondoskodott róla, főzött neki, mosott rá és stoppolta a rongyos harisnyáit; idővel Skorka János megtanulta, hogy a kényelem is egyik fajtája a boldogságnak, főleg akkor, ha az ember már nem egészen fiatal...

Ezen az estén azonban megint elfogta az utálat. Utálta sajátmagát, Loncseknét, a piszkos környezetét és utálta az egész életét. Szó nélkül bement a szobájába, ruhástól ledőlt az ágyára és gondolkozni kezdett, amiről pedig már régen megszokott.

— Az élet értelme és jótéteménye — mondotta magában — mégis csak a szépség. A férfi célja a nő, mert a nő a legnagyobb, az egyetlen szépség a világon. A nő, egy olyan nő, amilyen ez volt... Megfogni a tiszta, ápolt kezét és belenézni a szemébe és a bundája alá nyúlni és érezni a hideg estében az ő meleg húsát... Milyen illatos tud lenni egy ilyen nő!... És milyen büdös az én szobám és milyen szappanszagú a Loncsekné keze és milyen kávéízű a szája!... Istenem, hová jutottam?! Skorka János, hová jutottál?! — aposztrofálta önmagát, szinte könnyekig elérzékenyülve.

Loncsekné szappanszagú kezével kopogtatott az ajtón. Nem válaszolt rá, talán nem hallotta, mire Loncsekné bejött a szobába és leült az ágya szélére.

— Tessék jönni vacsorázni — mondta.

— Köszönöm, nem kell, nem vagyok éhes. Hagyjon engem békében, legyen szíves...

Ezt annyira finoman mondta, hogy Loncsekné kiérezte belőle a durva sértést. De nem haragudott érte, hiszen nem tudott haragudni erre a fiúra. Kedvesen, amilyen kedvesen csak tudott, így szólt hozzá:

— Meg fogja bánni, Jani. A kedvenc ételét csináltam vacsorára: tojásrántottát kalbásszal.

Igy mondta: kalbász. És ettől a szótól émelyegni kezdett Skorka János gyomra, mintha benne kavargogna minden tojásrántotta, amit a világ teremtése óta elfogyasztottak. Felugrott az ágyából.

— Nézze, kedves Loncsekné, először is ne szólítson engem Janinak. Én, ha nem tudná, Skorka János vagyok, én mindenkinek Skorka János vagyok, igen: úr, még magának is. Másodszor pedig vegye tudomásul, hogy ezennel felmondom a lakást és ezt a lehetetlen viszonyunkat. Nem bírom tovább, érti?... Uristen! Valahol egy frakkos fiatalember egy chinchilla-bun-

dás nővel kaviárt eszik és pezsgőt iszik és maga, maga tojásrántottával kínál. Ezt nem lehet. Loncsekné, ezt nem lehet. Én elmegyek innen, most rögtön. Reggel kitehet egy cédulát a kapuba, hogy kiadó egy szoba, teljes kiszolgálással... Isten áldja meg...

Loncsekné ezt nem értette, csak leborult az ágyra és kávéízű száját rátapasztotta a vánkosra, arra a helyre, amely behorpadt volt Skorka úr fejétől...

*

Meddő kísérlet volna leírni azt a szomorúságot, amely ezen az estén előtötte Skorka János segédfogalmazót. Mindenre vágní és semmit el nem érni; elsíratni a multat, amely többé vissza nem jön és bűnhődni bűnökért, amiket többé jóvá nem tehetünk, — ezt a szomorúságot véges szavakkal alig lehet kifejezni, mert ez a szomorúság örök és végtelen, mint a szélvihar, amelyről nem tudjuk, honnan jön és hová megy...

Skorka János hosszú idők óta most mulatott először s így hamar leszédült a lábáról, amikor a cigány — minden biztatás és hívás nélkül — melléje somfordált s a fülébe muzsikálta: »Valakit keresek, valakire várok.« (A cigány csodálatos ösztönrel szokta megérezni, kinek mit kell húzni.) Amilyen mértékben elhagyta a józansága, olyan mértékben nőtt benne a remény. Az első üveg bornál még csak valószínűnek tartotta, de a második üvegnél már egészen biztosra vette, hogy találkozni fog azzal a nővel és ettől a találkozástól új fordulatot vesz majd elhibázott élete. Mi lesz és hogyan lesz, ezt egyelőre még elképzelni sem tudta. Ami azonban csöppet sem aggasztotta; hiszen az álmoknak éppen az a sajátsága, hogy, minél vakmerőbbek, annál inkább hiszünk bennük... A harmadik palack bornál Skorka János segédfogalmazó már ég és föld között lebegett, mint Mohamed koporsója.

De jött a hajnal, a kávéház kiürült, neki is el kellett mennie. Előbb persze ki kellett fizetni a számlát, ami kissé kijózanítólag hatott rá, utána pedig a reggeli csípős levegő megint visszarántotta a földre, a valóságba. Hová menjen most? Vasárnap lévén, a hivatalába nem mehetett, ismerősei nem voltak, pénze szintén nem volt már. Hová menjen?

Eszébe jutott a Loncsekné. Vissza kell menni hozzá. Ott van még a ruhája, azt el kell hozni. De mit fog szólni a Loncsekné?...

Loncsekné jó asszony volt, nem szólt egy árva szót sem. Még csak fel sem nézett rá, amikor reszkető kezével benyitott a konyhába. Mintha mi sem történt volna, tovább darálta a babkávét és tovább olvasta a »Friss Ujság« apróhirdetéseit.

Skorka Jánost meghatotta ez a nagy jószág és szégyelni kezdte magát a tegnapi viselkedéséért. Ezt valahogy ki kell magyarázni. Legjobb lesz tréfára venni a dolgot.

— Mondja, Loncsekné, férjet keres az apróhirdetések között?

Loncsekné kicsit epésen válaszolt rá:

— Nem férjet, Skorka úr, csak lakót. Olyan lakót, aki előbb fizet és csak azután mondja fel a szobát.

Skorka János elpirult.

— Nézze, én tudom, mit akar mondani és belátom, hogy igaza van. De kérem, legyen még türelemmel néhány hétig, mindent el fogok intézni.

— Talán örökölni fog, Skorka úr, az amerikai nagybácsijától?

— Nem. Hanem megnősülök. Magának is el kell ismernie, hogy ez nem élet számomra. Ezután minden másképp lesz. Sikerült jó partit csinálnom: lesz saját házam, autóm, libériás inasom, páholybérlet a színházban. És az előadás után, a nagy tükör előtt, felsegítem a feleségemre a chinchilla-bundát...

Loncsekné gyanakodni kezdett, kissé álomszerűnek tűnt fel neki az egész dolog.

— Talán valami grófnő a menyasszonya?

— Ne gúnyolódjék, kérem. Nem grófnő, de előkelő és gazdag úrilány.

— A neve?

Skorka János megijedt. A neve?... ha tudná a nevét! De itt most kell valamit mondani, különben a Loncsekné nem hisz neki.

— A neve? Ha mindenáron tudni akarja, a neve: Hódy Karola, ipszilonnal... Lássa, ezért viselkedtem az este olyan furcsán. Be kell látnia, hogy én és maga... mi ketten... ez — ugyebár? — lehetetlen állapot, ha az embernek egy ilyen úrilány, egy Hódy Karola a menyasszonya...

*

Ezzel, hogy kimondta ezt a nevet, Hódy Karola valósággá született. Most már tudta, hogy az a nő, akivel a Duna-parton összeütközött, nem lehet más, mint Hódy Karola, ha más volna, akkor nem ez a név jutott volna az eszébe. Ez nem lehet véletlen, mert véletlen nincs; mi csak ráfogjuk kényelmességünkben ezt a szót mindarra, amit nem tudunk megmagyarázni.

A ködkép, a bizonytalan fogalom, a délibáb testet öltött. Amikor új üzletet nyitnak, ez az üzlet is csak attól a naptól fogva kezd átmenni a köztudatba, amikor kiakasztják a címtáblát, a nevet...

Skorka János érezte, hogy útja végzetszerűen elkanyarodott eddigi irányától. Amit eddig tett, az minden hiábavaló volt, mert neki csak egy feladata van: megkeresni Hódy Karolát, hogy boldog legyen vele. Ettől az órától kezdve ebben merült ki az egész élete: várta és kereste azt a nőt, aki más és szebb és különb az összes többi nőknél; várta és kereste a csodát, mert még nem tudta, hogy a nő is csak addig csoda, amíg ismeretlen...

Heteken, hónapokon keresztül, egész éjszakákon át keresett, kutatott Hódy Karola után, vendéglőkben, kávéházakban, színházakban és mulatságokon. Soha egy percre el nem csüggedt, sosem gondolt arra, hogy zsákuccába talál jutni. Erre az egy lapra tette fel az életét, a nyomorúságos kis életét, amely csak akkor fog igazán kezdődni, amikor az övé lesz az ő szép, fiatal, üde, illatos, előkelő és chinchilla-bundás bálványa, szerelme, menyasszonya: Hódy Karola...

*

Egy őszi estén céltalanul bolyongott a külváros sötét, görbe uccáin. Ujabban már nem tudott aludni s ezért, ha nem ivott, lefekvése előtt ilyen sétákkal fárasztotta magát.

Egy uccakeresztezésnél a lába elé hullt egy árnyék. Erről eszébe jutott az az este, amikor Hódy Karolával találkozott és rá-rátaposott az árnyékára. Most ehhez nem érzett kedvet, mert úgy érezte, ez a nő nem méltó rá, hogy foglalkozzék vele.

Pedig szép nő volt, fiatal, üde és illatos. Amikor látta, hogy egy férfi követi, meglassította a járását s így Skorka János utólérte őt. Erre a nő a szemébe kacintott Skorka Jánosnak és mosolygott. Skorka János kissé humorosnak találta az esetet, hogy egy ilyen kis uccai nő kacérkodik vele s ezért ő is mosolygott, gúnyosan és fölényesen. A nő azonban nyilván félreértette ezt és belékarolt.

— Gyere velem, itt lakom a közelben.

Skorka Jánosnak tetszett a tréfa, nem vont ki magát a nő karjából, pedig a szíve mélyén a jóérzése erősen tiltakozott: »Ha az ember Hódy Karolába szerelmes, nem is szabadna szóbaállani ilyen kis izékkal.«

A nő észrevette, hogy valami baj van, hogy ez nehéz eset lesz.

— No, nézz rám már egyszer. Nem tetszem neked? Vagy más dolgod van?... Na, miért nem szólsz, tisztelt báró úr?... Mit búsúlsz itt, mint az ökör, amikor a vágóhídra viszik?

Skorka János vállat vont.

— Egyelőre hagyjon békében, tisztelt bárónő. És eressze el a karomat. Ha valaki...

— ...ha valaki meglátná így! Ezt akarta mondani, ugye?... Mért? Olyan utolsó nő vagyok én, akivel szégyen kar-
ronfogva menni? Ha én nem szégyenlek magával menni...

— Fogd be a szád! — förmedt rá Skorka János.

— Majd ha én akarom, tisztelt báró úr! De nagyra van a jóhírével! Azt hiszik, nekünk kitüntetés, ha magukkal végig-
mehetünk az uccán? Nem gondolja, hogy nekünk is lehet még egy kis önérzetünk s hogy például én is elpirulnék, ha meg-
látna most egy régi ismerősöm vagy barátnóm, aki összecsap-
ná a kezét, hogy: »Szent Isten, Karola, hát ennyire jutottál?!«

Skorka János fölfigyelt.

— Mit mondtál? Karola?

— Igen. Ez a nevem. Hódy Karola.

Skorka János arcát elöntötte a vér. Kirántotta a revol-
verét és nekiszegezte a nőnek.

— Te, az első hazug szónál meghalsz. Azt mondtad, Hódy
Karola a neved, ugye?

— Igen. Mi van ezen különös?

— Ne beszélj... Felelj tovább: ipszilonnal írod?

— Persze, hogy ipszilonnal. Ez nem magyarosított név.

— Van neked chinchilla-bundád?

— Van.

— Ha fölmegegyek veled a lakásodra, megmutatod?

— Nem mutathatom meg, mert a zálogházba vittem s
csak a jövő hónapban fogom kiváltani, ha hideg lesz... De mit
vallatsz itt? Ki vagy te? Rendőrke?

— Ne fecsegy, hanem felelj: szoktál te sétálni a Duna-
parton?

— Ritkán.

— De azért szoktál mégis. És talán... Üristen... Talán
te voltán az a nő, akivel én... akivel azon az estén összeü-
közttem és akit én egy életem át hajszoltam... Hát lehetséges?
Ez volna minden?...

Skorka János jól tudta, hogy ez az összefüggés nem való-
színű. De hátha mégis? Ki tudna bizonyosat?... Az az egy
bizonyos, hogy Hódy Karola, amilyennek ő képzelte eddig, nem
létezik többé. Ha nem is azonos ez a két nő, Hódy Karola mégis
csak ezt a nőt fogja jelenteni számára. Ez ellen hiába
küzdene, mert megszoktuk, hogy a név képviseli a személyek
és dolgok értékét...

A légvár összeomlott, Skorka János sírva fakadt, mint a
kisgyerek, aki álmában aranyláncot talál s amikor fölébred, a
párna csücskét szorongatja...

KISEBBSÉGI KULTURÉLET

Önkritika, vagy szellemi masochizmus?

Az erdélyi Pásztortűz legutóbbi száma közli az alábbi érdekes, új szemszögű cikket.

Mostanában bizonyos nyílt jelenségekkel s még inkább: lappangó lelkiséggel kapcsolatosan sokat gondolkozom azon, amit a leírt címmel szeretnék megjelölni. Jobban mondva, nemcsak most problémám ez, — tudatosan és tudaton kívül régóta foglalkoztat s az életösztön nyugtalanságával keresem előttem feltáruló végletek örvényei közt az átvezető keskeny ösvényt, végzetessé válható kilengések közt az egyensúlyhelyezetet.

Kétségtelen, hogy az erdélyi magyarság pszichéje sok tekintetben nagy változáson ment át az új impérium ideje alatt. Nagy eltolódás mutatkozik közte és a magyarországi magyarság általános lelkiállapota között. Nagy különbség a régi Magyarország eszmevilágával szemben. Ennek az eltolódásnak és elváltozásnak bizonyos mértékig szükségképpen kellett bekövetkeznie és pedig nemcsak külső okokból, az új hatalommal szemben való tehetetlenség, a történelem irgalmatlan ítéletébe való beletörődés miatt, hanem belső okokból is. Ezek a belső okok ugyan a kisebbségi helyzetben gyökereznek, s a történelmi sorsfordulat váltotta ki ható erejüket, de végeredményben független és az erdélyi magyarság legkülönb rétegének magatartását színező, megvilágító, irányító és eldöntő tényezőkké lettek. Ez az eltolódás és elváltozás sok tekintetben nemcsak szükségszerű, de helyes és egyenesen üdvös volt. Eddigélé irodalmunkban, új történet szemléletünkben, pedagógiai és általános kultúrpolitikai gondolkodásunkban sok termékenyítő eszmét eredményezett. De mint minden nagy fényességnek, ennek a lelki átalakulásnak is megvan a kísértő árnyéka. Ez az árnyék kísért. És erre a kísértetre, úgy érzem, most már rá kellene mutatni, nem azoknak, akik a fényességet meg sem látták, — azoknak nincs jogcímük ehhez, — hanem éppen azoknak, akik az új fényességben élnek.

Az a pár mondat, amit ide leírok erről, nem tart igényt

semmi egyéb, minthogy egy tépelődő ember gondolatforgá-csaiként olvassák el. Hátha megindítanak ezek az idevetett gondolat-töredékek nagyobb eszmemeneteket, összefüggőbb elgondolásokat. Az erdélyi magyarság mai vezető szellemiségének, számottevő íróinak, gondolkozóinak, nevelő egyéniségeinek egész karakterét átítatta egy különös, kritikai nemzet-szemlélet, melynek, azt mondhatnám, vallásos gyökerei vannak. Egy pár év előtti írásomban már hivatkoztam arra, hogy a döntő különbség a magyarországi és erdélyi magyar nacionalizmus között az, hogy az előbbi megmaradt főképpen politikai jellegűnek, az utóbbi átforgódott religiosus jellegűvé. A magyarországi magyarságnak vannak még politikai ábrándjai, tervei és célkitűzései, van intenzív, olyan, amilyen, politikai élete. Az erdélyi magyarság politikai élete semmi, nemcsak tényleges megkötöttsége folytán, hanem szellemi elitjének politikai közömbössége miatt is. Kultúrájának megmaradt fellegvárába visszavonulva, igyekszik ez a magyarság lelki pozícióit megtartani. Eszem ágában sincs ezzel a ténnyel vitázni, sok vonatkozásban elkerülhetetlennek, sok vonatkozásban éppen tisztító és felemelő hatásúnak érzem ezt a politikátlanságot. Ezzel függ össze valamennyire az említettem kritikai nemzetszemlélet. Kultúrális és vallásos elmélyülés vonásról-vonásra fedezte fel és domborította ki ezt a szemléletet. Nem véletlen, hogy ennek a szemléletnek legnagyobb, legátfogóbb, címében is különbségjelölő magyarázatát Makkai Sándor adta. A sokféle revíziós gondolat és törekvéssel szembeállítva az első, legfontosabb, legsürgősebb, legegyszerűbb s mégis legnehezebb revíziós gondolatot: a magunk revízióját, egyénben és nemzet-testben egyaránt. Erre a műre óriási szükség volt. Nemcsak az új transzszilvanizmus lényegét adta benne az író: visszavonulást a külsőből a belsőbe, a világból a lélekbe, a politikai magyarságból az ideális magyarságba — hanem először foglalta össze azt a kritikai nemzetszemléletet, melynek vallásos gyökerei: bűntudat, bűnbánat, ítélettartás önmagunk fölött, prófécia, megújulás, megszentelődés, új népi program. Makkai a legnagyobb kritikus magyarok, Széchenyi és a többiek látását alkalmazta a mi erdélyi viszonyainkra, hozzájuk vezette vissza ennek a kisebbségi sorsba jutott töredék-népnek gondolatvilágát. Magyar bűnöket tárt fel, de magyar erőt és új magyar lehetőségeket is mutatott. És megmutatta az ember és a magyar lehető teljes harmóniáját éppen az erdélyi politikánélküliségben.

Ennek a nagy fényességnek azonban, mely az erdélyi magyarság kritikai nemzet-látásában kigyulladt, — nagy árnyéka

van máris és tépelődéseim közt néha attól félek, hogy még sötétebb árnyéka lehet idővel. Nemcsak Makkai hatása és félreértése következtében, de tőle függetlenül is: ennek a kritikai, bűn-látó, bűnkereső, önostorozó, önmagát vallásos megalkodásban kiélő, a végzet ódiumát most már kizárólag önmagunkra hárító szemléletnek kiszámíthatatlanul káros következménye is lehet. Itt is, ott is látni és hallani lehet, hogyan siklik át a magában véve helyes önkritika valami olyasféle magatartásba, melyet én szellemi masochizmusnak neveznék. E szerint most már nekünk nincs is külső ellenségünk, nem fenyegetnek elnyeléssel végzetes külső hatalmak, mi bűnösök voltunk, ami bennünket ért, azt kétségtelenül mind megérdemeltük, sőt még annál is többet. A magyar bűnöket prédikálni és hirdetni kell, szószékről, iskolai katedráról, könyv és irodalom útján. A mult tényleg semmi más, mint a vármegyeháza és a nagy ugar. Milyen jó is, hogy láng csapott az ódon vármegyeházára és nagyszerű paloták nőttek az új Erdély ugarából.

Ezzel a látással, illetve ennek torzító túlzásával karöltve jár valami, ami még sokkal rosszabb: egy hamis objektivitás, ami az előbbi torz látás következtében mint jóhiszemű optikai csalódás jelentkezik. Ha eddig kevésre becsültük, most hajlandók vagyunk túlbecsülni a körülöttünk és velünk élő népek egész mivoltát, akkor, midőn ezek ezt a magatartásunkat egy cseppet sem honorálják, sőt sok esetben bizonyos csendes megvetéssel kísérik. A transzylvánizmus teljes jóhiszeműséggel átme gy észrevétlenül olyan lelkiállapotba, mely már színvak és nagyothalló mindennel szemben, ami sértés, csúfság és megalkázás a magyarságra nézve.

Mikor ilyen tényeket, ilyen torzító tükröket és ilyen hamis objektivitást látok, teljes erővel vetődnek fel bennem újra régi kérdések: vajjon a kritikai nemzetszemlélet csakugyan egyedül célravezető út számunkra, éppen akkor, mikor egy egész ellenséges külső világ gyűlölködő és elfogult »kritikai« mértéke alatt állunk? Vajjon az önmagunk felett való ítélletartás és vezeklés egyénileg kétségtelen vallásos igazságát lehet-e és szabad-e alkalmazni az egyénnek a nemzetre, különösen akkor, mikor azon a nemzeten már betelt és irtózatosságon és mértékben telt be a végzet. Vajjon az ilyen történelmi pillanatokban nem inkább van-e jogosultsága és szükségszerűsége a nemzettel életre-halálra való azonosulásnak? Vajjon az egész világ kétségtelen anyagi és szellemi nacionalista fegyverkezése közepette, mi erdélyi magyarság legyünk egyedül, akik szellemi síkba áttéve megismételjük az ostoba mondást: »Nem akarok több katonát látni?« Vajjon a rosszul értelmezett ön-

kritikával kiüssük-e saját kezünkől a nemzeti önnfenntartás utolsó és legbiztosabb, mert szellemi fegyvereit: a hitet a múltban, mint a jövő alapjában? Nevelés közben becsüljük-e többre könyörtelenül és irgalmatlanul minden vonalon a nemzet igazságát, mint a nemzet ideálteremtő életöszönét? Végeredményben mi fontosabb és szentebb: egy igazság, mint jelentéktelen részlet, — vagy a nemzet életöszöné, mint egész?! A sovinszta szádizmussal mi ne állíthassunk szembe más, egészségesebb valamit, mint egy nemzeti masochizmust?

Nem tudok ezekre a bennem felvetődő kérdésekre határozott választ adni minden ponton. De azt régen érzem, hogy a »kritikai nemzetszemlélet« és az egész transzylvánizmus körül is, már régen valami nincs rendben. Egy bizonyos: a szellemi masochisták reálpolitikusoknak és objektíveknek hiszik magukat. Pontosan az ellenkezője igaz. Bethlen Gábor nevetne ezen a realitáson. Zrinyi, akinek tudvalevőleg az volt a jel-szava: »Ne bánts a magyart!« — kétségbeesne rajta, — pedig ő sem tartozott éppen a »kritikátlan magyarok« közé. És Széchenyi? — A legborzalmasabb magyar ostromozó, aki szeges korbáccsal verte véresre nemzetét, arcába köpte bűneit és gyalázatosságait, — amíg az a nemzet állott, — a bukás, a tragédia után nem talált több ítéletes szót nemzetére. Ellenben a döblingi sötétből felvillant a »Blick« és igazolt egy nemzetet, bármit tett is az, azonosult egy nemzettel életre-halálra, bűneiben és nyomorúságában és pusztán szellemi eszközökkel, kritikai könyörtelenséggel szíven talált egy rendszert, egy egész idegen és ellenséges világot, mely nemzetét nyomorgatta.

Az erdélyi magyarság új szellemiségének van már »Hitele«, »Világa«, »Stádiuma«, van talán már »Kelet Népe« is, sőt »Politikai programtöredékei« is vannak.

Igazi »Blick«-je még nincs.

Reményik Sándor

LÁTHATÁR

Börcsök Erzsébet, a vajdasági regény problémája és A végtelen fal

Börcsök Erzsébet nevével először A Mi Irodalmunk hasábjain találkoztunk. Még akkortájt, midőn ez az eleinte kéthetenként megjelenő és újságpapírosra nyomtatott, vasárnapi melléklet — szerény vajdasági viszonyainkhoz mérten — igazi irodalmat akart adni és adott.

Börcsök elindulását néhány miniatűr követte ki. A jugoszláviai magyar irodalom, mint most, úgy akkor is szegény volt próza-írókban s így érthető várakozással tekintett minden íráskísérlet felé. Csak természetes, hogy fel kellett figyelnie Börcsök apróbb írásaira, melyek a színtelen és dilettáns próbálkozások közül, életményhangulati berakódottságuk mellett, szokatlan készségükkel, művészibb kivitelre és egyénibb hangra való törekvésükkel tűntek ki. Mikor azután 1931 októberében megjelent a „Vándor a Nisavánál” című novellája, éreznünk kellett, hogy eljövendő íróval találkoztunk.

Börcsök könnyed biztonsággal helyezte el szavait, az időben és térben távolabb fekvő dolgokat egy-egy rövidebb mondattal hiánytalanul deszkázta át s szinte sohasem tévedt a nőírókat jellemző elaprózásba. Biztosságában volt valami férfijasság, mely azért mégsem gyöngítette a felépítés nőies finomságát. Apró, vékony fonásu betűit meghitt, csendes szeretettel tüzdolte egymás mellé, mint egyik leányalakja virágálmokba kívánczozó legrejtettebb életét a rámba feszített patyolatra.

Börcsök írástechnikája mellett azonban még jobban megkapott bennünket novellájának új lélek- és tájhangulata. Mit tagadjuk: bár itt éltünk a szerbek között, Szentelekyn kívül egyikünk sem törődött azzal, hogy a végtelen fal problémáját: a szerb-magyar ellentétet, valamely téma keretén belül egy nevezőre kellene hoznunk. Börcsök nem kérdezett senkit sem, nem keresett minden áron problémát, hanem egyszerűen kézen fogott bennünket s elzarándokolt velünk le, messzi délre, a régi Szerbiába, Nisava vidékére. „Ha itt maradsz — mondja a szerb fia a magyar leánynak — szeretned kell Nisavát. Bennünket szeretsz benne... Ugy-e otthon fogod

magadat érezni nálunk? Látod: még a lányok is marasztalnak... De a magyar leány egyik nap bucsu nélkül szökjk el a vidékről. Hogy ő ne taníthassa gyermekét arra az imádságra, melyet anyjától tanult? S ne azokkal a szavakkal gügyögjön hozzá, melyek az ő első szavai voltak?... De évek multával sokszor gondol vissza a messzi hegyekre és Nisavára. Ha ott maradt volna... Ott igazán szeretett és igazán szerettték. Ott boldog lehetett volna s gyermeke az idegen fájban, az idegen vérben tovább hordozhatta volna az ő szívét és érzésvilágát...

Börcsök ebben a novellájában először nyult hozzá művészi- szileg a vajdasági írók közül a végtelen fal problémájához. De csak éppen megérintette. Mert a finom tendenciát a Messzeség és Idő távlatán át, a leány visszasóhajtásában kiegyenlítette, szétporlasztotta. Mintha csak a hazájából kivert bujdosó szerb katona festvérsóhajtását röpitette volna fel a hegytetőre:

Tamo daleko, daleko... (Ott messze, messze...)

Sokszor elgondolom, hogy nem lett volna-e művészebb, ha re- gényét, A végtelen falat szintén kevesebb kihangsúlyozottsággal dolgozza ki, a programmszerűség helyett igazibb és mélyebb hangulati beágyazottságot adván.

Börcsök előbbi novellája után most már sűrűn szerepel írásaival. Sűrűbben a kelletténél. A vajdasági kritika azonban hallgat. Az újrakezdés kíméleti időszakát éli. Meggyőződése szerint többet használ a szeretet elnézésével, mint a zsenge növények folytonos nyesegetésével. A vajdasági kritikának akkor még nagyon igaza volt. Inkább befelé épített, mint kifelé. Teremteni akart elsősor- ban s nem reprezentálni. Nagyon is tisztában volt építő anyaga szegénységével. Nem lehetett tulságosan igényes. Kísszemű há- lóval meregetett s nem nagyszeművel. Ritka volt erre felé a na- gyobb és nemesebb halak járása, habár örökdön és utmutatón Szenteleky neve kiragyogva már akkor is felettünk delett. De Börcsök azért azután is megmutatta, hogy egy-egy életdarabkát mű- vészileg tud berámázni és a „Panta rei” csobbanás nélküli, örök folyásából kiszakítani.

Börcsök ezidőtájt szinte egészen megelégedezik arról, hogy a nyugtalanító kérdésekkel agyonbarázdált arcu Mában élünk. Még arról is, hogy mint magyar kisebbségnek, ha lenni akarunk, itt kell a helyünket megtalálni. Látszólag elfelejti, hogy ő írta a Ván- dor a Nisavánál c. novellát. Csak a nagy nincs-gond horzsolódik néha az arcáig. Egyébként, mint valami mesészt hallgatni sze- rető leány, úgy járja végig az emlékes házakat. Le-letelepszik a kiveszőben levő búbos mellé a mesepadkára s onnan figyeli, hogy morzsolgatják az öreg, fás, földszürke, csontpókos ujjak a régi arany meseszemeket. A nyitott kürtőben hajdani szél csavarog s vén szalmanyalábok csillagszíkrai röpdösnek ki a füstszagu éj-

szakába. Börcsök saját és jóismerősei emlék-kalászlai után tallózgat, de az emlékeknek sokszor több közük van a fonnyadtszagu multhoz, mint Börcsökhöz. Ritkábban nemesednek művészibb élménydarabbá. (Pl. Nándor, a cica története). Többjükön érezni, hogy Börcsök csak az elbeszélés feléig van otthon, azután eltéved, elcsatangol, mint aki elvesztette alakjai kezét s útja végén rossz házba kopogtat. Ilyenkor témáiból kiütközik kölcsönvettségük. Az eleinte még tisztán látható alakok lassan elhalványodnak és szétfüstölögnek. A valóság eleresztette a kezüket.

De Börcsök még elvetélt írásain keresztül is érdekel bennünket. Tartóztat és elgondolkodtat sokfelé való orientálódása. Mint-ha leányos daccal és férfit is megszégyenítő ambícióval azt akarná megmutatni, hogy bele tudja magát élni egész sereg ember lelkébe.

Börcsöknek nem ártott a sok emlékes házba való bekopogtatás s a különféle lélektájak iskolajárása, mert ahol nem hajigálja az írást és nem siet el a vég összevarrását, megérezni, hogy át tudja magába hasonítani idegen emberek lelkét is. Néha oly közel jut hozzájuk, hogy írásaira finoman kiverődik az együtt-szenvedés. De a nyomasztó, pesszimista tónus idegen az ő lelki világától, mert alaptermészete a kiegyenlítést kívánja. A vajdasági ég makulátlan, kék színe átüt jóformán minden írásán. Érzéskálája csak a Nisava hangulatig terjed vagy átfutó hangulattalanságban: az alföldi sárunalomig.

S míg Börcsök tíz hónapon keresztül egyik novelláját a másik után dobja ki, szinte alig vévén tudomást a kor és táj lelkének változásáról, a vajdasági kultúra leghivatottabb képviselője: Senteleky Kornél egyre sürgetőbben követeli, hogy az itt élő magyar íróknak szakítaniok kell talajtalanosságukkal. Vajdasági írás és vajdasági regény: ez a programja. Szinte visszhangképpen még odaát Magyarországon is felvetik a kérdést: hol kézik a vajdasági regény?

A vajdasági magyarság külön problémáinak követelése mindeképpen indokolt, mert tíz esztendőn keresztül senki sem nyúlt mélyebben az itt morzsolódó kérdésekbe. Annnyira, hogy ma, amikor már mégis beszélhetünk vajdasági irodalmi megmozdulásról, részben már idejüket multakká váltunk, mert az egyre feketébben beboruló világhorizont súlyos kérdéskomplexumaival második helyre szorított bennünket gondjainkkal.

Annak, hogy oly nehezen tudtuk megteremteni a vajdasági irodalmat, különböző okai voltak. A nehézségek alfája, hogy íróink, az őstehetséget reprezentáló és markánsan rögzítő Herceg János kivételével mind túl voltak a harmáncan s hogy egy elmúlt világ emlék-ballasztjait cipelték magukkal, tehát többé-kevésbé adósai voltak önmaguknak meg nem írt témákkal. Így egyre fájóbb sür-

getéssel, mintha csak érezték volna az elkésett teremtetést, a jeges vihar szárnyakon közeledő időszerűtlenséget, elköszöntgető vágyaik után kapdostak s emléktelenül, tehát talajtalanul egyikük sem gondolt, de nem is gondolhatott arra, hogy a vajdasági problémákról írjon. Aki mégis előszedegették az itteni magyarság kérdéseit, az igazság kemény és lelket kirázó kőútjáról, hamarosan a kényelmes, puha bácskai dülőútra fordultak le s jól szemükre húzván a kalapot, kényelmesen hátradőltek és elbóbiskoltak, rábízván az irányt a jó Istenre meg a csendes-békésen kocogó lovackákra. S azon, hogy így cselekedtek, igazában nem is kell csódkozni. Sokszor hangoztattuk, hogy a magyar kisebbségi irodalmak közül a vajdaságit akasztja a legsúlyosabb sorompó. Az új államalakulatok uralkodó népei közt a szerb a legönérzetesebb, és legérzékenyebb. Különösen érthető volt bizalmatlansága az impérium alá került magyarsággal szemben. Évszázados tapasztalatokban gazdagon és tudatában annak, hogy mit jelent a haza és szabadság, joggal feltételezhette, hogy az ideszakadt magyarság csak látszólagosan nyugszik meg sorsába. Bárha objektívebben foglalkozott volna a kétségtelenül kevert néppel, (ma már tudjuk, hogy mincsen egyetlen tiszta fajú nép sem), meg kellett volna győződnie, hogy annak mentalitása mennyire a békülékenység és simulás langyos tocsogóját keresi. De egy történelmi ujjászületésbe került nép nem foglalkozhatott egy sokkal későbbi fejlődési stádium tárgyilagossá és nyugodt kontemplálódásával. Áltt tehát keményen a „végtelen fal”: a szerb magyar ellentét mesterségesen szított s közel évszázados problémája s tchettelenül állottak előtte a vajdasági magyar kultúra munkásai.

Szenteleký azonban folyton sürgetőbben követelte az irodalom vajdasági jellegét. Tendenciátlan helyzetképet az itt élő magyarság problémáiról! De lehet s lehetett-e a magyarságról írván, kikapcsolni az élő szerb tömböt, melybe beleágyazódott? S Szentelekýn kívül melyik regényíró idegzette be annyira a szerb nép és intelligencia egymástól is különböző mentalitását, hogy igaz képet adhatott volna? Hogy ezt megtehessék, legalább is gazdag emléktalajon kellett volna állniok. Vagy maradt volna a másik lehetőség: szeretettel és elfogultság nélkül közelíteni a szerbség minél szélesebb rétegeihez. De melyik író engedhette volna meg magának azt a luxust, hogy gondos táj-lelki tanulmányokat végezzen? Hí-szen valamennyiünk a kenyér-gond bénája. Jól ismert dolog, hogy a vajdasági író kétszeresen ráfizeti honoráriumát az irodalomra irodalmi levelezésben, agitálásban, folyóirat-vásárlásban. De ha mindezeket át is rágta magát, adhat-e tényleg objektív helyzetképet a szerbséggel együtt élő magyarság problémáiról? Mert micsoda a helyzetkép? Megállapítás. Tehát, mint ilyen, akármily tendenciátlanak is szánt, kritikai magot leplez, vagyis vajdasági

viszonylatban érinti az uralkodó faj érzékenységet. Ez más fogalmazásban azt jelenti, hogy a vajdasági irás vagy regény nagyon korlátozott területű, tehát jobbról is, balról is „noli me tangeré”-vel határolt. Vagyis magyar kisebbségi értelemben nem nagyon sok regényt lehet írni, mert ma az igazi regény az igazságtól nem mentesítheti magát, tehát nem fonnyaszthatja el az objektív kritikát. Bizonyos, hogy ez a kisebbségi gátlás nem izolált jelenség, s hogy az u. n. nyugati államokban az íróknak nem egyszer nagyobb horderejű, szociális gátlások leeresztett sorompói előtt kell jóval reménytelenebbül vesztegelniük.

Visszatérünk azonban a helyzetkép-adás kényes voltára. Börcsök regényt irt a „végtelen fal”-ról, kettős szimbólumot érintvén egyszerre, a szerelem s a faji ellentét elválasztó falát. Felülemelkedett és nemes, szinte férfiasnak mondható objektívítással és kapcsolatkereséssel mellőz minden érzékenyebb pontot s inkább letűri, kigömbölyíti a szegletes igazságsarkokat, semhogy horzsoljon, mert tudja, hogy az igazság a szeréket mankója nélkül nem tud egy lépést sem tenni. Történelmi háttérrel adván regényének többek között arról ír, hogy a csöcselék megtámadja a lányok pusztai Kalán-házat, a magyarországi kommunista mozgolódások hatása alatt. Tehát még a sorok közül sem lehet olyasmit kiolvasni, hogy a szerb népet vádolná meg a fosztogatás kísérletével. Egyébként is mindannyian tudjuk, hogy 1918 és 1919 körül mindenütt történtek hasonló kilengések, melyeknek sohasem volt nacionalista színezetük. S mégis alkalmam volt hallani magyarbarát szerbek részéről, hogy sem ezt, sem az ehhez hasonló részeket nem lett volna szabad a regénybe bevenni, mert csak még jobban kiélesítik az ellentétet. Mindezt erős méltatlankodás kíséretében adták tudomra, bár én ezekben az inkriminált részekben többszöri elolvasás után sem tudtam olyasvalamit találni, mely többet adott volna a legkeztyűsebb objektivitásnál. Ebből is látható, hogy mennyire tüskés bozóttal körülzárt a vajdasági regény területe. Az itt élő magyarság problémáinak részben időszerűtlenné vált felkeverése tehát csak újabb hegyes karókat verhet a megnyugtató kereső földbe, akkor, amidőn végre tisztább vizekre buktunk fel a bizonytalanság izaposából s mődön a két ütköző faj közeledését szeretnők elősegíteni, mely Lányi Árpádnak, a marxista Korunk hiányosan értesült, májusi cikkirójának s a „szótöbbséggel” csinált „vajdasági” irodalom ismertetőjének fogalmazásában így hangzik: „Ennek a csoportnak feladata az államideológiába való bekapcsolódás.” (Lányi a szóbanforgó csoport alatt a szimbolista és expresszionista dekadencia emlőin nevelkedett s a nyugati, bomló polgárságtól ellesett módon a vajdasági középosztályt sirató (?), nivósabb frakció tagjait érti, mint a semmi esetre sem dekadens Szentelekyt, Farkast és a baloldali Csukát,

szemben a Courts-Mahler (?) és Tömörkény utánzókkal, mely tévedések, Szilágyi András Kodály-cikkével és egyéb írásokkal azt igazolják, hogy a Korunk szerkesztősége nem szab sem nivó, sem megbízhatóság szempontjából súlyosabb követeléseket cikkírói elé, hanem megelégszik pusztá marxista voltukkal).

Az imént felvetett nehézségek nagyon is kis területet hagynak a vajdasági irodalom művelőinek. Különösen közös vonatkozásban, ahol úgy szólván csak a szerelem vagy annak kodifikált formája: az összeházasodás kínál még kevésbé kikapartott téma-lehetőséget, úgyhogy e tárgykörrel foglalkozó, vajdasági író nem végez meddő munkát, ha tényleg bele tudja magát rágni a szerbség egyik vagy másik rétegének nem könnyen bejudegezható mentalitásába.

Börcsök nemcsak elől említett novellájában, hanem a végtelen fal regényében is az utóbbi problémát használta fel esemény-ajtóerőnek, ismét megelőzve a férfi írókat s igazolva aktivitását.

Börcsök könyve: Kalán Margit bánáti, magyar urileány szerelmének fejlődését írja le a szerb Bogdán Emil iránt. A regényben ugyanis az ő érzése a fontos. A fiú másodikrendű jelentőségű. Igazában nem is szerelem. Inkább szerelemszerű, játékos időöltés egy szép leánnyal, melybe, ha valaki belekapott, nehezen hagyja abba. Még a lelke is utána fáj. De az igazi szerelem nem győnge harmatcsepp, melyet a legkisebb szélfuvás is lerázhat. A szerelem keményen fekszik neki a legnagyobb viharoknak. Két kézre kapja, ökleli, csapkodja vagy cselt vet, de nem enged. Tenger, melyet dühében tornyosra verhet az orkán, de mégis ő győz, mégis ő nevet ragyogó, napsütött arcával, a megtépázott csapzottan elkullogó, loncsos, fekete vihar-kutya után. Vagy végtelen finom kristálypohár, melyet ha a „nem szabad” vasmarkába zártak, elveszti csengését, a hangját, mert a szíve meghalt. Emílnak egyik szerelemhez sincs köze. Legalább nyomát találónak a szerb fiú mentalitásának, akkor, amíg elhagyja Margitot. Ha azt mondhatnók, hogy a szerb fiú áldozatosságából tette, mert a szülő szava mindennél szentebb. De seholsem halljuk, hogy az öreg „jószágos, patriarhális Bogdáné csak egyszer is keményebben ellenezte volna Emil választását. Hiszen nem is veszi komolyan a két fiatal lélek egymás iránti vonzalmát. Egyedül Bogdanova képviseli a végtelen falat, a szerb-magyar ellentétet — Bogdanova, a sötétnézésű, tüdőbeteg nagynéni. De bár a 111. oldalig fekete árnyékként nehezedik a végtelen falra, nem igazolja magát. Merev, gyűlölködő alakja inkább szimbolikus, mint agitatív. Mert amikor megszólal a 31. oldalon, szavai meglazítják a végtelen fal alapjait. Bántó szövegeteket akar-e ezzel letörni az író vagy sem, nem tudjuk. Tény az, hogy Bogdanova a családot kipusztító tüdővérszról beszél, míg Emil eljövendő karrier-

jéről. Ezért akarja minden áron elvonni a leánytól. Hogy megóvja a szerelem bonyodalmaiktól.

Börcsök könyvét valójában nem a végtelen fal viszi előre. A szerb—magyar antagonizmus horzsolódása és ütközése alig jut kimondottan szóhoz. A könyv utolsó részeiben szinte egészen kiesik. Egyszerűen nincs. Mintha nem is lett volna. Csak az író közbeszövései hozzák vissza, mint visszatérő refrént vagy hangulatfestő kísérezénét. A megoldásnál meg éppen semmi szerepe. Nincs is igaz probléma-ki egyenlítő. Mert az átjáró a regény vége felé sorompótlannul áll. Bogdanova eltűnt. Keztemelő fekete árnyékát nem látjuk. Vagy nem volt több szimbolikus jelenésnél, a szerb—magyar ellentét dokumentálására? Tény az, hogy a végtelen fal összedőltenek nem voltunk szemtanúi. A regény azon a ponton túl, midőn Margit visszatér Beográdból, teljesen véletlenül sodródik tovább a kifejlés irányába. Az egyetlen szilárd pozitívum véges-végig Margit egyénisége és szerelme. Margit a regény gerince s nem a végtelen fal, mely másodlagos jeletőségű s melyet a mesevezetés első vonalába be-betörő háttér-események szintén feleslegesen gyengítenek. A főprobléma szűkmellű s gyenge tüdejű, kifulladás lélegzettel még a regény vége előtt összeroskad s egyetlen szava sem marad. Sem gáncsolat nem hallat, sem megnyugtató békészt nem ejt. Nem egyenlít, nem oldja meg önmagát. Mintha nem is lett volna. Igazán kár volt felléptetni. Minden, minden Margitra marad s ő igazán derekasan vállalja s állja a helyét, ha kissé változtatott szereposztást is kap. De ő itt is megtalálja magát s a regényt olyan diadalra viszi, melyért el kell pirulnia a főproblémának.

Partneréről nem mondhatunk hasonló hízegőt, legalább is nem a regény vége előtt, mert cseppet sem konzekvens önmagához. Nem tud bennünket meggyőzni, nem igazi szerepalakító, az olvasót elármíthatja, de a kritikus keresztüllát rajta s bosszankodik: hát ilyen egy szerelmes partner? Ennyire ingadozó? Hogy eshetett rá az író választása? Hiszen nem mer magamagáért kiállni, alig vet gáncsolat, sőt még azon tűnődik, hogy szakíthatna minél hamarabb, mert már nagyon is messzire ment a játékka. Hát szerelemnek nevezhető az ilyesmi? Nem inkább a lelkiismeret szóemelése? A többi, ami közbe esik: a szép szavak, a nagy hallgatások, a könnyek, a nehéz búcsúzás: mind, mind semmi amellet, hogy szakítani akart Margittal s hogy ott hagyta. Csak a regény vége felé békít meg bennünket, de akkor csodálkozva nézünk rá, nem ismerjük fel mindjárt: hogy megváltozott! — bizony nem nagyon hasonlít régi önmagára. Mintha csak bátyja volna annak az Emilnek, aki Margitnak udvarolt. Bizony — akármennyire is furcsán hangzó — egyszerre szeretetünkbe fogadjuk ezt a komoly, nemes, áldozatos, széles és magas

lélekhorizontu cseppet sem tárulkozó embert, aki nem akarja a szerelmeset adni, mert az az érzés, ami a leányhoz köti: talán nem is szerelem, hanem annál sokkal több, tisztultabb és magasabb valami, nem kötözi beteg magához a leány testét, mert megfertőzné, pusztulásba sodorná. De a leány, túl a végtelen fal széthullott problémáján s a pusztító tüdővész legmagasabb választófalán, így is odaáll melléje vigasztalónak, biztatónak, ápolónak — nem törődve a fertőzés veszélyével — mert minden más semmi, semmi ahhoz képest, hogy ők ketten lélekben találkoztak. Ez az igazi regényprobléma!

Börcsök a végtelen fal történés-gombolyagát egyik bécsi leányintézetben kezdi leorsózni s valamelyik svájci, Thomas Mann Varázshegy című regényében leírt miljöjű szanatóriumban szatkítja le. A könyv az 1918 őszi, zavarosra fordult, két esztendőig kapja ki. Meseanyaga egyszerű, sima. Inkább hosszú elbeszélésre emlékeztet, de dúsan redőzött, regényszerű berakással. A belekevert és eseményesített világháború utáni, bánati háttér magában véve is érdekessé teszi. Aki átharapta magát az első oldalak darabos, dilettánsan szétcsúszó, tétova indulásán, többé nem teszi le előbb a könyvet, míg végig nem olvasta. Ez magyarázza szinte abszolút közönség-sikerét. Csak a kritikus érezte magát csalódottnak. Erősebbkezű kompozíciót várt Börcsöktől. Mert arra amúgy is el volt készülve, hogy a fiatal író első regényében nem adhatja vissza az ellenszerelmes szerb fju sajátos lélektájtát. Emil mentalitásában ugyanis kevés a faji vonás. Ami szláv van benne, az inkább lágy, ingadozó, oroszos. A szerb pedig a legkeményebb szláv törzs. Szerelme nem ismer akadályt. Csak a szülő kérése és szava tudja megtorpanítani. Itt természetesen az aktív, a férfi nemet értem. Emil inkább magyaros jellem. Annak is szellemileg tisztult, magasabb rétegeiből vett. De erősen európai ízzel.

A kritikus számolt ezekkel a fogyatékokkal, hogy Börcsök nem tud parancsolni a sima mese regényszerű anyagának. S hogy a mindent szerepeltetés ökonomiátlan túlbuzgóságában kötényébe hajigálja Bánát két esztendő történelmi adattárát s egyszerre viszi ki a rivalda elé, akár szükség van rá, akár nincs. Csak azért, hogy megmutassa: „nézzétek ez történt nálunk”. Kár, hogy Börcsök nem rostálta meg ezeket az itt-ott felszedett híreket. Mert akkor nem tette volna az agrárbizottság működésének megkezdését 1919 elejére s még kevésbé szerepeltetett volna e teljesen civil-jellegű komisszióban határparancsnokot. (Katona csak ott szállott ki, ahol ellenállásra került a sor. Nincs tudomásunk egyetlen oly esetről sem, ahol a magyarság szembe szegült volna). Mindezeket a kifogásokat csak azért említem, mert ezek a hibás beállítású s előrecibált háttér-események össze-

zavarják a mese tiszta menetét s mint a partszéli sás, káka és vizibozót benővik és eliszaposítják a keskeny medrű eret. Az sem valószínű, hogy Kalán, akármily karakán gyerek is volt a valóságban, ne fogadta volna el Csóvity százados odanyújtott kezét. De az még kevésbé, hogy a büszke, önérzetes montenegrói ne lőtte volna le ezért a sértésért, nyomban a helyszínen. Több ilyen szükségtelen s kompozíciót kuszáló dolgot lehetne még felhoznunk.

A regénynek legnagyobb fogyatékosága, hogy a beleszőtt anyag többször nem igazi hús, hanem köpeny s hogy a hangulatfestő háttér az élő hús szerepét bitorolja. Ez a túlbujánczott periféria-élet néhol amyrira helyet vindikáló, hogy kétségessé teszi a meseváz primér, formáló voltát s rátelepedvén, elnyomja, elgerincteleníti. Az ily jelenetekben romantikus légáramlás kísért s az fujja, duzzasztja a regény vitorláit.

Börcsök a kompozíció dilettánsa. A regény megírása viszont ritka írásművészeti készségre valló. A stílus egységessége és a kidolgozás arányossága keményen, szinte férfiasan összetartott és őrzött. Börcsök nem kalapálja mondatait, nem keresi az egyénieskedést, inkább a klasszikus tisztaság és egyszerűség felé hajlik. De sehol sem halott, sehol sem merev. Mindenütt az élet lüktetését érezzük. Egyszerűsége magasan álló. Mintha az idő évtizedeket rakott volna a vállaira, mert csak a kitisztult szemű öregség tud ilyen cicomátlan egyszerűséggel írni.

A könyv egyes részei valóságos zeneszámok. Ilyen a búcsú-jelenet, mikor Margit édesanyja ruhájában leül a cimbalomhoz s a XIII. fejezet bekezdésében az ördögszekérsors szélzörgető lírája.

Gyenge libretto, nemes írásművészet.

Szirmai Károly

A dubrovniki Pen-kongresszus jelentősége

Május huszonötödikétől huszonnyolcadikáig tartották meg Dubrovnikban a Pen-klubok idei világkongresszusát, amelyen az elhunyt Galsworthy helyén H. G. Wells elnökölt. Magáról a kongresszusról részletesen beszámoltak a napilapok és ezeken a hasábocon csupán a kongresszus lényegével igyekszünk foglalkozni, azokkal az eredményekkel, amelyeket a világirodalomban, az emberi szellem működési területén ez a kongresszus jelentett.

Mindenekelőtt azt kell leszögezni, hogy a kongresszus, ha egy ideig igyekezett is óvatosan körülkerülni a németországi könyv-

égetés, a szabad szellem elnyomásának a kérdését, végül is szembenézett ezzel a problémával és — igaz, hogy a német delegátusok kivonulása árán — de mégis egyhangulag elítélte azokat az eseményeket, amelyek legutóbb Németországban történtek, az „írástudók“ igyekeztek becsületesek maradni és hűek lenni az igazsághoz és ez részben sikerült is.

Ránk, kisebbségi írókra, kétszeresen is fontos volt ez a kongresszus, nemcsak azért, mert határozottan állástfoglalt a népek testvériesülése mellett, elítélte a túlzó nacionalizmust, a gondolatszabadság elnyomását, hanem azért is, mert mint a beográdi Pen klub tagjai, először jelentek meg ezen a kongresszuson a délszlávországi kisebbségi magyar írók. A legutóbb beválasztott nyolc író közül hét jelent meg a kongresszuson, de rajtuk kívül megjelent ott a Kalangya PEN-száma is és a világ minden tájáról összeroglett írók előtt demonstrálta életét és erejét. Hét kisebbségi magyar író és a Kalangya Pen-száma; ezek képviselték a világkongresszuson egyre fejlődő és súlyban egyre növekvő kisebbségi irodalmunkat. A magyarul beszélő írók örömmel forgatták a Kalangya lapjait, a magyarul nembeszélő írók pedig érdeklődéssel olvasták el Szenteleky Kornél öt nyelven megjelent köszöntőjét és ismertető cikkét.

Maga a kongresszus nem tartotta be az előre kitűzött programot, a német probléma tárgyalása minden előre megállapított rendet lehetetlenné tett és elejétől végig a tanácskozások tengelyében állott.

Elmaradt Jules Romain előadása, amelyet az „Individualizmus és a kollektívizmus az irodalomban“ címen akart megtartani és elmaradt W. Busch német kiküldött előadása is, amelyet „A szabad író viszonya a sajtóhoz“ címen jelentettek be. Ehelyett egészen más előadások hangzottak el a vita keretében. Ezek között elsősorban Crémieux beszédét kell kiemelni, amely a szellem szabadsága mellett nyilatkozott meg, Schalom Asch a zsidóüldözések ellen beszélt, az egész kongresszus átfogó, esszenziális megnyilatkozását azonban Ernst Toller adta nagy beszédében, amelyet tulajdonképpen a német delegátusok előtt akart elmondani, azok azonban a beszéd megtartása előtt kivonultak az ülésteremből. Súlyos kérdéseket tett fel Ernst Toller a németországi Pen-klub tagjaihoz, kérdéseket, amelyekre egyelőre nincsen felelet, csupán az üresen maradt helyek, amelyek mint a tétongó lelkiismeret meredtek a Tollert ünneplő írók serege felé. Toller hangsúlyozta, hogy támadása nem Németország ellen irányul, hanem az erőszak ellen, amely a szabad gondolatot elnyomja, amely könyveket éget és amely a kommunista és „hasonló“ pártokhoz tartozó írókat egészen egyszerűen kizárja a Pen-klubból. Felsorolta Toller mindazoknak az íróknak a nevét, akiknek könyveit

a német ifjuság máglyákon elégette és megkérdezte a német Pen-klub tagjait, mit tettek a könyvégetések ellen, mit tettek az ellen, hogy a Pen-klubba bevitték a politkát és a zsidó, vagy baloldali meggyőződésű írókat kizárták a Pen-klubból.

A kongresszus résztvevői szünni nem akaró lelkesedéssel ünnepelték Tollert, aki beszédében a szabad emberi lelkiismeret megnyilvánulását adta, bátran és fenntartás nélkül. Maga Felix Salten, aki előző napon a németekkel együtt kivonult, felkelt most helyéről és gratulált Tollernek, akit legalább tíz percig megszakítás nélkül ünnepelt a kongresszus.

A németországi könyvégetések elítélése, a gondolatszabadság elnyomásának megbélyegzése volt az, ami az idei Pen-kongresszus jelentőségét megadta. És ez adott némi reménysugarat arra, hogy a jövő évi barcelonai kongresszuson — amelyen Toller szavai szerint a mai nacionalista örület korszakában ki tudja hányan nem jelenhetnek meg azok közül, akik az idei kongresszuson résztvettek — talán többet lehet végezni, mint az erőszak, az elnyomás passzív megbélyegzését.

Mi, kisebbségi magyar írók, akkor, amidőn elismerésünket fejezzük ki a beográdi Pen-klubnak azért, mert lehetővé tette, hogy a kongresszuson kisebbségi íróink közül is résztvehessenek és a Kalangya is reprezentálhassa a délszlávországi magyar íródalmat, reméljük, hogy a sorainkból kimaradt érdemesek is bekerülhetnek a Pen-klubba, amire határozott ígéretet is kaptunk. A délszláv Pen-klubok, valóban elismerésreméltóan rendezték meg az idei kongresszust és a vendéglátással minden kiküldött teljesen meg volt elégedve. Ezért elsősorban Sztefánovics elnököt illeti az elismerés és igen sokban Vidákovics titkárt is, aki fáradságtalan buzgalommal vett részt a kongresszuson és bonyolította le annak technikai részét.

A magyarországi írók közül Germanusz vezetésével Radó Antal, Schöpflin Aladár, Szederkényi Anna, Gáspár Miklós, Forró Pál és Kállay Miklós vettek részt. Erdélyből báró Kemény János, az Erdélyi Helykon létrehozója vett részt a kongresszuson, a szlovenszkóiak közül, sajnos, senki. A délszlávországi kisebbségi magyar írók közül Ambrus Balázs, Borsódi Lajos, Havas Károly, Havas Emil, Munk Artur, Radó Imre és e sorok írója jelent meg.

A kongresszus a világszövetség elnökévé H. G. Wellset választotta, a jövő évi kongresszus helyét pedig Barcelonában állapította meg.

Csuka Zoltán

Ember küzdj . . .

Madách Imre regénye három kötetben, írta: Harsányi Zsolt. Singer és Wolfner kiadása.

Harsányi Zsoltnak ez már a második életrajz-regénye. Az első Petőfiről szólt (Az üstökös), ez pedig Az Ember Tragédiájának írójáról. Az első inkább regény volt, míg az Ember küzdj... inkább életrajz. Ez a különbség mindenestre a főhős jellemével magyarázható. Petőfi hálásabb és könnyebb regénytéma, pályája valódi üstökös-pálya: lobogás, merész ívelés, a lángelme csodálatos fénye és szédítő ereje. A regényírónak több a szabadsága, a lendülete, Petőfi élete szinte ontja a regényszerűséget. Ezzel szemben Madách alakja összetettebb, a lángész és dílettáns furcsa keveréke, életpályája nem az üstökös szédítő ívelése, Madách élete lelki analízisre, azonos elmélyedésre csábít és kényszerít. Persze ilyen elmélyülés, Madách borus, sokszor ellenmondásos lelkének belső megvilágítása, a regényalak művészi formálása, egy új, sok tekintetben talán idegen Madáchot teremt, amely el szeretne szakadni az életrajz kicsinyes béklyóitól. Franz Werfel például új Verdét teremt regényében s ezt tőle, a regényírótól senkisé sem veheti zokon. Az igazi regényírást okvetlenül feszélyezi a kötöttség, a sok aprólékos életrajzi adat. Aki tisztában akarja tartani a történelmi hűséget, az nem tud Madách Imréről regényalakot formálni. Az író dilemma elé kerül: vagy regényt ír, vagy életrajzot.

Harsányi Zsolt egyik utat sem választja. Inkább az életrajz felé fordul, de azért nem mond le a regényszerűségről. Nem halmozza az adatokat, kerüli a pontosság látszatát, de végeredményben mégis életrajzot ad élvezhetőbb, regényesebb, mondhatnám népszerű formában. Ilyen regényesített életrajz kellemes olvasmány, sokan fogják olvasni s amellet az írónak nem kell vállalnia az életrajzírók felelősségét. Maurois és Ludwig vállalják a felelősséget a történelmi hűségért, színes, eleven életrajzaik gonfdos munkával készültek, hitelt és értéket képviselnek, ami pedg az olvasókat illeti, azok sem panaszkodhatnak, hogy az életrajzok unalmas olvasmányok lennének. Harsányi Zsolt a megalkuvásnak azt a kényelmes módját választotta, amely felmentette őt az életrajzírók kutató munkája éss felelőssége alól, de ugyanakkor nem kíván komoly, regényírói elhivatottságot. Ez mindenestre megfosztotta őt attól, hogy e háromkötetes regényben komoly írói erényeket és értékeket zsúfoljon össze.

Az Ember küzdj... Madách alakja szinte szárazon földi az életrajzok Madách Imréjét. Hozzáköltésről nincsen szó, csak kis dramatizálásról, az életrajznak színesebb, felületesebb átdolgozásáról. Csupán egy-két dologban tér el a regény az életrajztól,

de ezek az eltérések sem regényírói szükségszerűségek. Az egyik Madách szerencsétlen házassága. Az életrajzírok a visszamaradt levelek és a barátok nyilatkozata nyomán egyöntetűen a szertelen, csapodár asszonyt okolják a házasság felbomlásáért. Harsányi ugyan elismeri, hogy Madách gavallérosan bánt el hűtlen, kegyetlenül csél-csap hitvesével szemben, később mégis megvádolja — önvád formájában — hogy miért nem bocsájtott meg az asszonynak. Pedig Harsányi a regényben is igazolja, hogy Fráter Erzsébet sohasem szerette Madáchot, nyugtalan, erkölcsileg roppant ingatag jelleme dacosan ellenszegült Madách nevelő, javító szándékainak. Madách láthatta, hogy itt minden hiába, az első nyilvános botrányt ujak követték volna, a meggondolatlanságok, ballépések egyre sűrűbben keserítették volna együttélésüket, ami már nemcsak a férj fájdalmas szégyene lett volna, hanem az egész családé. Madách nem tehetett másképp s roppant valószínűtlen, hogy később komolyan vádolta volna magát, ezért az elkerülhetetlen lépésért.

A másik Borka, a tót asszony szerepe. Az életrajzokban azt olvashatjuk, hogy Madách élete végén tót gazdasszonyával élt együtt. Harsányi regényírói képzelete itt a legcsapongóbb: romantikus, szinte diákos szerelmet költ ebbe az együttélésbe. Könnyen elhíhető, hogy Madách komolyan szerette szép gazdasszonyát, az is lehet, hogy az egészséges parasztasszony nem nagyon rajongott az akkor már nagybeteg földesúrért, de azt már nem tudjuk elképzelni, hogy Madách kisdíák módjára szaladt volna Borka után, hogy rossz szívével, fulladozó lélekzetével, dagadt lábaival naponta elment volna hozzá és könyörgött volna szerelméért. Szegény Madáchnak a hegymászás akkortájt már elviselhetetlen fáradtság volt. Ez a fáradtság egyébként sem illik a nagy nemi felhevülésekhez.

Végül Madách betegségénél találunk valószínűtlen megállapításokat. A Madáchok mind szervi (szív- és tüdőbetegségek) haláltak el. Imrének ezenkívül súlyos mandulalobjai és idültté váltott szívizületi gyuladása is volt gyermekkorában. Lázas állapotai innen eredtek és nem a tüdőtől, sőt súlyos vérzéseit is szívbajával lehet összefüggésbe hozni. Harsányi gyakran szerepelteti a vért, a Gautier Margitok romantikus színfoltját a zsebkendőn, de szinte hihetetlen, hogy olyan gyakran festette volna pirosra a zsebkendőt Madách Imre vére. Általában nagyon valószínűtlen Madách Imre tüdőbaja, melyet Harsányi olyan lelkesen hangoztat.

A mellékalakok már sikerültebbek, önállóbbak, itt a szerző képzelete szabadabban formálhatott, kevesebb adat is állt rendelkezésére, így nem kellett félnie, hogy vét a történelmi hűség ellen. A regény legjobb alakja Madách Imre édesanyja, aki túlélte fiát. Markáns, de élő jellem. Egy regényben az a legkedvesebb alak, akiben a legtöbb élet, a legérthetőbb jellem lüktet.

Kár, hogy az Ember küzdj...-ben ezt a mellékalakoknál inkább érezzük, mint a főhősnél. A mellékalakok elég frissek, néha ugyan anekdotászerű nyájassággal kifényesítettek. A megyei urak, a Madách testvérek portréja, az alkalmazottak vázlatos rajza sohasem nélkülözik az életességet, jól érezzük ezenkívül az akkori idők változó politikai levegőjét is.

A háromkötetes munka se hús- se hal-formája azonban megakadályozza a regény igazi kifejtését s így inkább laza, népszerűsített, tudományos igényeknek meg nem felelő életrajzot kapunk, mely azonban hűségesen szolgálja Madách értékelését és megbecsülését és széles olvasórétegben propagálja a komolyabb Madách-kultuszt.

Szenteleky Kornél

Prohászka Ottokár: Soliloquia

Bpest, Szent István Társulat. II. kötet

Tápai Szabó László írja önéletrajzában, hogy egy este a Katolikus Népszövetség helyiségében értekezletet tartottak Prohászka Ottokár elnöklete alatt. Tápai Szabó is felszólalt. A beszéd magja a politikai helyzet volt. „Beszédemet különben sem én fejeztem be, hanem Prohászka püspök, aki idegesen félbeszakított:

— Ugyan kérem, kegyed agyrémeket lát! Magyarországon sohasem lesz bolsevizmus! Hogy lehet az embereket ilyen fantazmagóriákkal izgatni! (Szegény ember gazdag élete. III. kötet 86). Mikor a bolsevizmus megbukott 1919 aug. 20-án, bojrra naplójába Tu autem Domine miserere nobis! (Te pedig, Uram könyörülj rajtunk!) Elfordul az emberektől. Itéleteiben kemény és könyörtelen. Még az idő sem elég erős, hogy lecsiszolja élet az érzelmek hatása alatt kitörő elementáris ellenvéleménynek: „Akkor aztán jött a Hock János világtörténelem-csinálásának farsangja. A szájpaddlás nélküli gróf Károlyi fej-paddlás nélkülinek is bizonyult s mindenféle zsidó verébnek, kan- és nősténynek szabad kibegyülése volt e vezető üres paddlásába! No ott csapraütötték a zsidó bölcseséget; volt vállalkozó elég mindenre, külügyre, belügyre, került zsidó rüfke Bédi Schwimmer Róza adósságcsináló, koszoru magyar követnek Bernbe, ahol a hotelban s a virágárú-soknál csinált adósságait tán még most is fizeti Szilasy! Jászi Oszkár, az östehetség mindent eladott stb. stb.” Milyen távol van ez a hang az igazi kereszténységtől. Mennyi gúny és keserűség keveredik itt a legelhagyottabb ember szájában is visszatetsző kitételekkel. Ezek a szavak igazán nem a szeretet vallásának szavai.

Még csak nem is a böles ember szavai. Mintha összetörött volna valami a lelkében. Az az ember, aki ifju korában még arra is vigyázott, hogy hogyan mozogjon az emberek között, — hatvan éves korában így ír: „Nem mondhatom, hogy milyen rosszul érzem magamat, sokszor valóságos rosszullét fog el s mélységes undor az emberektől“. (919. IX. 12).

Mikor újra visszatér a püspöki palotába ezt írja naplójába: „No hát, itt vagyok; de nem otthon; nekem otthonom, ahol úgy volnék, mint kedves, egyetlen körben, — nincs. A bútor nem az enyém, a falakról más, itt letelepedett s innen megint kitépett lakók képei néznek rám, sajátos pózban, gesztikulálva, könyveket szorongatva. S mily kevés közöm van hozzájuk is.“ (IX. 30). Akaratlanul Alphonse de Candolle jut eszünkbe, aki a tudományra és bölcseségre kedvező feltételnek tartja azt, ha a papság nincs műtlenségre kényszerítve. (Zur Geschichte der Wissenschaften etc. (326—28 old.). Mintha ez után vágyódnék az emberekben csaldott hírneves püspök.

De aztán hamarosan fölismeri az új helyzetet. Ha teljesen Pál apostol szellemében is látja a népet. (Kor. I. VII. 20—24, Tim. I. VI. 1—2, Tit. II. 9—10). Gazdasági és nemzetgazdaságtani programja inkább a mult konzerválására törekszik, mint sem a jelen követelményeinek elismerésére, 1919. XI. 9-én ezt írja naplójába: „Mindenképen arra kell törekedni, hogy a hadsereget jól megszervezzük s fizetni tudjuk. Ez a pacifizmus, a népek ölegetésének csendes mámorai után! Ez is beültött s kiültött köztünk! Ó, a sok ideológiát és kultur-holdkórosát Gieswein apótol kezdve föl és le! A reálítások bronzszinü szellemei befoghatják az orruk az ideológiai kvarglitól!“ Hol van ez a beszéd Izaiás szavaitól: „Mely szépek a hegyeken a békehirdető és prédikáló lábai, ki jót hirdet, ki üdvösséget prédikál“. (LII. 7). Vagy nembe azt kellene inkább mondania minden idők minden emberének: „Ereszd a hüvelybe kardodat“. (János XVIII. 11). Szegény jó Gieswein apó „kultur-holdkóros“-e valóban. Csak felhivom az olvasók figyelmét, ha alkalmuk akad, olvassák el Channing Ellery Vilmosnak „A háborúról“ tartott beszédjét, (Boston, 1816)“ hogy átláthassák azt a nagy távolságot, mely Prohászka a béke és szeretet vallásától ebben a kérdésben elválasztotta.

Nemcsak Hock János, Gieswein Sándor, de a csendes, tudós Békefi sem tetszik neki. („Ah P. Békefi, ön nagy tudós lehet, de a lelke csak szivacs s a szive tintatartó s ön hiába beszél“ 919. IX. 13). Beöthy Zsolt, „a fogatlan oroszán nagyképüsködve“ jár. (XI. 14). Azon már nem ütközünk meg, ha a szociáldemokraták és a többi bocher letette a vizsgát“ az „arrogans számárságból“ (XI. 15). Mert hiszen ök talán már nem is felebarátaink. Vagy igen? „Mit is ír Menger Új erkölcsstanában? Balgaság ily körülmények között az uralkodó osztálynak szerénységet

vagy éppen alázatosságot prédikálni*. (75. old.). De mégis fonák helyzetbe jutunk, mikor ilyen kitételeket olvasunk. Marcus Aurelius kell elővennünk, hogy el ne veszítsük önuralmunkat és emberszeretetünket: „Mekkora vakság, mikor azt képzelik, hogy ócsárlásukkal ártanak, vagy dicséretükkel használnak! (IIX. könyv 34). Utóbbiról szó sincs. Prohászka nem dicsér. Nem ismer el. Hogy undorodhatott a nagyvárostól, azt elgondolhatjuk, ha elolvassuk e sorait: „Ki lelkesüljön a mostani nagyvárosért, e sírgödörért, e pócegödörért, e nagy proletumért s a döglődő proletárok hullatorlaszáiert?!“ (XII. 25). Mikor ezt olvassuk igazán adunk neki, ő is írja: „No én teljes valósággal látom, hogy én püspöknek való nem vagyok“. (919. XII. 15). Bizony ezek a „döglődő proletárok“ féle kifejezések inkább Domitian, Nero, vagy Calligula szájába valók. Lelke mélyén már ott lappang az ellenforradalom és keresztény restauráció erőlködésének hiábavalósága. Bejár a parlamentbe. 920. április 1-én ezt írja naplójába: „A nemzetgyűlésre is eljártam. Az a gyűlés a kis koponyák s nagy akarnokok gyűlekezete. Tele vannak ambícióval és elbizakodottsággal és panamákkal*. „Keresztény kurzus“ — írja később (VI. 30-án) — kereszténység s keresztények nélkül! Október 27-én pedig: „A nemzetgyűlés az ösztönösség, az önteltség, az elkapartottság s neveletlenség kirakata“. Nov. 13-án: „Most a hazugság uralkodik“. 1921. II. 6. „A parlament a legmulatságosabb kabaré“ III. 2. „Van-e hitványabb dolog, mint a politikai tüzem, melybe belenéztem. Emberaprólék fortyogása, üres fejek döngése, mikor egymásba ütköznek. Mint tartalom pedig? pelyva, szemét, moslék, kóc és fűrészpor. Csupa hulladék! Ezt mind kavarja, keveri, rágja és falja s okádja a legbutább pártszenvedély. Fúj, fúj, fúj!“ Ennél kegyetlenebb kritikát senki sem mondott a keresztény kurzusról. De igen, Szabó Dezső, a nagy pamfletista! Az öreg Tolsztoj-jal sokat foglalkozott. 1922-ben megint eszébe jut: „A szegény ördög — értem Tolsztojt — azután végleg megkegyült, mert nem bírta sehogy áthidalni azt a nagy űrt, a sok ragyogó szó s a teljes tetthiány közt“. (97. old.) ezt érdemli-e Tolsztoj? Ítéljenek azok, akik ismerik, akik olvasták valaha Tolsztojnak Romain Rollandhoz írt levelét. — Igen most meg Romain Rolland jut eszünkbe, ő sem marad érintetlen: „Ugyan mit ettek ezen a Romain Rollandon?“, kérdezi később. (1924. VI. 15-én). A sajtó állandóan foglalkoztatja. Nemcsak 1920. XI. 13: „Az újságírás is csupa hazugság, a stílusa túlzás, szuperlativuszok s szenzációk torlasztása, lelkiismeretlen szószátyárság. Mi lesz a közönségből, melyet ily moslékon tartanak?“ de 1922. I. 31-én megint visszatér rája: „A sajtó arra való, hogy felvilágosítson. — No, ez merész állítás. Tessék megnézni ezeket a sajtókulikat, ezeket a fejletlen, éretlen, hadonászó tökmagokat“. Mindenfelé rugdalózik, ha nincs más, a demokráciát üti: „Ó, demokrácia, te

buta ördögpofa, mikor fordulsz majd föl?” (1922. II. 17). Naplójának ez a kitétele a pszichológusok csemegeje: — Nem idézem, ezt olvasni kell. 1922. XII. 2. — Az az állítása: „Biztos, hogy a mennyország barokkstylben van tartva”. (1922. XII. 28) nem emelkedettebb, de nem is merészebb a többi misztikus állításával.

A nép neki mindig alacsony, piszkos, romlott, utálatos, szemét, „a lagunákon uszó szemét-emberek” (923. VIII. 21) „a rothadt nép”. (923. IX. 15) stb., stb. Még ha valami büszke kékvérű airtszokrata írná, még tőle sem vennők indokolhatónak ekkora gőgöt és lenézést, — de egy polgári család fiánál ekkora eltévelyedés a püspöki székben — szörnyűség. Felütjük a Példabeszédek könyvét (XXX. 22) és szomorúan igazat adunk neki.

Prohászka Ottokár 1927-ben néhány sorral befejezte naplóját, a Szent István társulat kiadta.

Schütz Antal az összkiadáshoz írt életrajzban említi, hogy Prohászka Ottokár temetésén csoda nem történt. A lapokat bejárta azóta a hír, hogy boldoggá akarják avatni. Az előbbit elhiszük, az utóbbiban kételkedünk.

Az a kedves, őszinte, lángoló ifju, aki a Germanicum Hungaricumban építette föl lelkét... az élet és idő hullámcsapásai alatt megérte, hogy öregségére szétporladt minden idealizmusa. Azt a földet, melyet a keresztény hit tanítása szerint az Isten fia az emberiség megváltásának színhelyül jelölt ki Prohászka az ördögének tartja. (1915. VI. 18). Azt a népet, mely mindegyik emberi ujjászületésnek egyetlen bölcsője „rothadt”-nak, az idealizmus és haladás embereit „holdkórosoknak” nevezi.

Ahogy creje hanyatlik, ahogy az élet problémái újabb és újabb erőfeszítést követelnek... úgy veszíti el lelkesedését és bizalmát eszméi győzelmében. „Az európai kultúra, tehát az európai kereszténység elhervad, azt mondják s igaz lehet”. (1924. I. 30). Ez a hang a lemondás hangja.

Prohászka naplója hasonló ahhoz a gyümölcsfához, mely élte tavaszán virágárban uszott, tele volt a szép termés ígéretével, de a kertész nem tudja megmenteni a nyár zsenge gyümölcseit, az élet sivár szele, háború, társadalmi harcok, stb., stb. egymás után sodorták el a gyümölcsöt, úgy, hogy az ősz nem érte be semmit. A hiba nemcsak kívülről hatott. Prohászka majdnem minden művében nagyobb, mint naplójában. Ebben ő is szegény, gyenge ember, aki arról az ideálról tanított, melyet ő maga sem ért el soha.

Polácsi János

A tiszta ész kritikája

a dubrovniki kongresszuson

Felejthetetlen kép az írók világkongresszusán. Salom Asch mélyen, szinte kettőbe törve, meghajlik a pódiumon és könnyes szemekkel, emelt hangon kihirdeti: „És én, mint az üldözött zsidó nép egyik tagja, hálával köszönöm meg az egész keresztény világnak, hogy ilyen egységesen, ilyen oszthatatlan részvétellel állt a sokat szenvedett, üldözött zsidóság mellé“. Ennek a képnek megdöbbentő színe és teátrálítása azonban ne tévesszen meg senkit. A kongresszuson nem a zsidókérdés és nem is a német nép problémája uralkodott és nem az váltotta ki harminc állam szellemi delegátusaiból az iszonyodás, a felháborodás és — amint sokan mondták — az utálat érzését. Másról és többről volt ott szó. A tiszta ész mondott kritikát, lesújtó, végzetes hatású bírálatot az elsötétült értelem, a szellemi visszahanyatlás, a középkori sötét ideológia föltámadása felett és a szellemi és lelki emelkedettség, a kultúra mindenható, fenséges ereje itélt a borzalmas katharus felett, amelynek kénköves kráterében magasra csapó lángok között hamvadtak el könyvek százai.

A könyveket el lehet égetni, — mondta kinyilatkoztató erővel és méltósággal Asch, — de a bennük rejlő szellem élni fog és tovább és messzebb fog világítani, mint az autodafé füstös lángja.

Teljesen hamis és önkényes beállítás tehát, — s talán kiésszeszedelmes is, — hogy Dubrovnikban a zsidókérdés szorította ki az egész hivatalos programot s hogy emiatt maradt el a lelki leszerelésről és egyéb — igen fontos problémákról — hirdetett előadások sorozata. Ha Németországban tízezer zsidót megégettek volna, az egész kulturvilág fölszisszen, de tízezer megégett holttest nem ragadta volna úgy magával a kongresszus ötszáz résztvevőjét, mint a tízezernyi megégett könyv. Ha Délamerikában földrengés és tengeromorajlás van, a fölszálló sárga-por fél év múltán átszítál Európán és fájdalmasan emlékezteti az emberiséget elsüllyedt városokra. A német máglyák hamuesője, a könyvek pörnyéje azonban gyorsabban és intenzívebben szállt át a művelt világ horizontján és elkerülhetetlenül mozgásba hozta a népek lelkiismeretét. A dubrovniki tárgyalások őriási hatása és jelentősége abban van, ahogy a legkulturáltabb szellemek gyűlekezete reagált és rezonált a szellem és annak szabadságán elkövetett erőszakra.

Tollert nem beszédének ékesszóló finomsága, nem is szónoki dinamikája, vagy dialektikájának művészi tisztasága tették a kongresszus ünnepelt és dődelgetett hőségévé. A német delegációhoz

intézett kérdéseinek ellenállhatatlan átütő ereje, mert megdönt-hetetlen igazsága avatták őt félelmetes és győztes ellenfélle.

Ha Toller csak azt kérdezhetette volna a német delegációtól: igaz-e, hogy ezerszámra tüntek el és haltak meg zsidók s hogy tizezerszámra váltak földönfutóvá, úgy a hallgatók humanizmusa bizonyára megborzad és sápadtan fordul el a középkori inkvizíciónak gonosz és ostoba föltámadásától. Az ilyen kérdéshez szükségképen tapadó és politikummá fejlődött mellékszörej azonban nem válhatott volna a kongresszuson elhatalmasodott és véglegesen eluralkodó problémává. Toller azonban az emberi lelkiismeret és szellemi szabadság üllőjére sokkal súlyosabb és mélyebbre ható kalapácsütéseket mért. Amikor vészesen süvítő és a fölháborodás viharán túlzengő hangon sorolta fel a Németországból kiüldözött írók neveit, akiknek élén Franz Werfel, Jakob Wassermann, Thomas Mann, Stefan Zweig, Bernhard Kellermann, Alfred Kerr menetelnek, a tudósokat, akiket Einstein és Sondeck vezettek be — s minden név után talán ökonomikusan művészi szünetet tartott, — a nemzetközi közvélemény, a nagy szellemek főruma fölszíszent, megdermedt, majd megszólalt és halálos ítéletű, tragikus erejével vészesen dübörgött a németek felé, akik már korábban kivonultak s csak így kerülhették el a borzalmas, le-sújtó fölháborodás és izgalom mindent elsodró viharát.

Nem, — nem az egész keresztény világ foglalt itt egységesen állást a zsidók mellett. Nem is a franciák, vagy a belgák és az amerikaiak a németek ellen. A szabad és független szellem ereje robbant ki a szabad és független lelkek mélyéről. A kongresszus delegátusaiként csaknem kizárólag konzervatív, jobboldali, hivatalos színezetű írók jöttek el. Meg kell állapítani a tárgyilagos igazság kedvéért, hogy az ugynevezett baloldali, progresszív iradalom reprezentánsai az eddigi csalódások miatt otthon maradtak. És mégis; az akadémikus nyugodtságu, mérsékelt és „gut-gesinnt“ elemek gyűlekezetében is az elszörnyűködés, az elkés-re-dettség, a lázadás és ellenállás hatalmas ereje meredt ama reakció felé, amely gyilkos merényletek egész sorával támadt a legjobbra, a legszebbre, a legnemesebbre, amit a Pen-klub vezető-csmeként hirdet: a szellem szabadságára.

Anaxagoras és Protogoras óta, akiket gondolataikért üldözőbe vettek, a szabad gondolat mártírserege légióvá alakult. Sokrates mérget ivott, de előbb védelemre kelt a szabad véleménynyilvánítás jogainak. Giordano Bruno osztotta Legate sorsát és Galilei csak öregsége mentette meg a kinhaláltól. Locke ugyan könyvet ír a türelmességről, de Defoe a szabad gondolatról írt szatírája miatt börtönbe vetik. Voltajre szabad szelleme sokáig csak kísért, de nem terjed Franciaországban. Strausst megfosztották thü-ringiai katedrájától, Renan elveszti professzúráját a College de France-on, Büchnert is elűzték. Haeckelt ki akarták dobni Jenából

és Loisy abbát huszonöt évvel ezelőtt egyházi átkkal sújtották, Ferrer pedig ugyanakkor agyonlőtték Barcelonában.

A szabad gondolat útja holttestekkel van kirakva. Mártírjai azonban elsősorban a vallásanitók és filozófusok közül kerültek ki és az irodalom meg a sajtó joggal büszkélkedhetett már régen is, hogy a haladó eszmék és gondolatok korlátlan szabadságával él és fejlődik. Nem is lehet másként, mert az a levegője és éltető eleme. Az „istenfi” Pietro Aretino már 1500-ban fejedelemnek nevezte magát, tollától uralkodók és pápák félttek, de senki sem mert hozzányulni. Göthe udvari miniszter, tehát aulikus és konzervatív ember volt. De ha az ő idejében a mai szellem uralkodott volna hazájában, a német irodalom szegényebb lenne a világ legnagyobb költőjével.

A dubrovniki kongresszus tehát, nem a zsidóság mellett és nem a német nép ellen foglalt állást. Nem is a szabadgondolkozók, hanem a szabadongondolkozók érdekében.

Ez a megnyilatkozás, az impozáns harmónia és egység, amely egy táborra erősítette a világ minden tájáról összejött írókat, megfelelt a Pen-klub vezető eszméjének, céljának és az adta meg az összejövétel igazi jelentőségét.

S hiába hibáztatják Wellsset, amiért megengedte, hogy a szent és fenekelt gondolat jegyében a klub feladatának megfelelően, tökéletesen tisztázzák a felmerült kényes kérdéseket és minden oldalról megvilágítsák az egész világ közvéleményét foglalkoztató problémákat. Asch toleranciája már elfogadta a német szörnységeket általában elítélő deklarációt. A franciák attól tartva, hogy németellenes politikai tendenciával vádolják meg őket, már szánalommal beszéltek a német delegáció megalázó vesszőfutásáról. De Wells könyörtelen és igazságra törekvő angol-szász tárgyilagossága, a Pen-klub legtisztább és legmagasabb elveinek elérésére irányuló hideg akarata nem fogadott el fél-megoldást. Kitérítette a világ elé az egész német ügyet, hogy mindenki lássa, hallja és megértse.

A kis éger viviszekciója sem kellemes és főlemelő látvány. A tigris élve-vomaglása lesújtó is, borzalmas is, — káosz és moritó is volt. De ha súlyos betegség és vész gyógyítása várható tőle, — meg kell történnie.

A dubrovniki kongresszus nem végzett hiábavaló munkát. Helyreállította a szellem szabadságába és erejébe vetett hitet, felszabadította a lelkeket a reakció és középkorosság lenyűgöző lidércnyomása alól és odavágta Toller stentori hangján az erőszak és brutalitás, a gonoszság és butaság, rabszolgatermelő hatalmasainak, a magasba lendítő, reménytkeltő, kitartásra buzdító jelszót:

És mégis mozog a föld!

Havas Emil

Író és közönség

A gondolat a lélek virága. Az irodalom az emberi érzés és gondolatvilágnak kifejezője, az irodalom élvezése az élet gazdag beteljesedése. A hites írónak az alkotás, lelkének igaz ügye. Az író tevékenysége halálosan komoly, ő erőinek nem feleslegét, hanem legjavát adja.

A közönségnek is tovább kell jutnia a felületes olvasásnál. Nem szabad engednie, hogy lelkivilága befulladásra sűrű, iparszerűen gyártott irodalmi termékek hullámaiba. Ki kell választania az értéket s ezeket olvasva el kell jutnia azoknak mélységes átérzéséhez. Meg kell tanulnia, hogy a jó műnek nemcsak meséje, de problémája, célja van, méltányolnia kell a művészi alkotás lélektani és formai felépítésének csodálatos szövevényű teljesítményét.

Az író szükségét érzi annak, hogy gondolatait közölje. Az olvasót érdemesnek tartja arra, hogy lelki meglátásait neki elmondja. Viszonzásul a közönségnek is nemcsak, hogy megértőnek kell lennie az íróval és annak lelkéből kiszakadt alkotásaival szemben, de fel kell érnie hozzá. Az író sóvárogja a vele azonos lelkivilágú olvasót, mert hisz csak így éri el célját: hogy műve többeket, sokakat elragadjon.

Hogy az olvasó idáig jusson, fontos, hogy fejlett értékkritikája legyen, mert így habozás nélkül elfordul a kontármunkától. Értékkritikát pedig valóban irodalmi művek olvasásán keresztül lehet kialakítani.

Bizonyos fokig mindenkinek egyéniségében, ítélőképességében, műízlésében van a mérték.

Aki öröklött kulturák kész medreit hozta lelkében s ezt segítőtársa a megfelelő milieu is felfejleszti, bizonyos, hogy gyorsabb tempóban válik irodalmi connaisseur belőle, mint aki kedvezőtlen belső és külső körülmények között, talán csak egy véletlen folytán — egy útmutató kritika, egy kultúrelőadás, egy megkapóan érdekes és értékes mű lobbanó fénysugaránál — eszmélt az igazi művészet hatóerejére s akadályokon keresztül, botorkálva kereszte az utat, mely abba a világba vezet, ahol a szellem nagyjaival beszélgethet. Aki azonban ha nehezen is, de ide eljutott, már ráeszmélt arra, mit jelent az, milyen földöntúli gyönyörűséget, hogy megtanulta a műnek létrehozó lendületi átélésében annak igazi élvezését, s így bizonyos fokig egybeolvad az író világával.

Az olvasó lelki szemeivel ezek után nemcsak néz, hanem lát is. Bekapcsolódik a művészi alkotóerő ihletáramába, s ezen keresztül ráismer az eddig talán önmaga előtt is rejtett képességeire, meglátásaira, véleményére. Közelebb kerül az íróhoz, az író is hozzá. Mindketten értéket nyertek.

A görög világban, végig az egész ókoron, a hellenista Rómában, a középkorban, a humanista világban, a protestáns korban, sőt a tizenharmadik században is a szellem ügye fontos ügy volt, mert a ránevelt szomjuság gondoskodott a műveltségről.

A mai tömegolvasók táborának kulturszomja, műzslése a leltűnt korokéval szemben hanyatlást mutat, de ez a kor visszhangzása s nem a közönség hibája. Túlcivilizált korunk, a történelmi törvényszerűség kérlelhetetlen bekövetkezése folytán a kultúra lefelé hajló ívét mutatja s az ok hozza a fenti okozatot.

Valahogy nem a hites betű zászlóvivője ez a mai rohanó tempójú gépkorszak. Azelőtt szerették az emberek elfeledni földi származásukat s szívesen emelkedtek magasabb régiókba. Ma hiányzik ehhez az energiájuk. A válságok rettenetes, szinte fantasztikusan borzalmas korát éljük. Sötét felhők fojtogatnak, a holnap felől nincs bizonyosság. Kinek van kedve elmerülni — pihenésképen — a finom, túlszellemesített, analizáló, vagy szebb kort ígérő irodalomban? A túlfeszített idegek, az elkínzott lélek foghatöbb, könnyebb fajsúlyu narkotikumokat keres, a betű rengetegében s ha saját indolenciája, vagy lelkes vezetőik nélkül elhagyta tompulni érték kritikáját, bőven kínálkozik neki alkalom a vásári áruval lelkét megmérgezni.

A tiszta irodalom csillaga pedig elhalványulóban van.

Egy művelt úriembertől hallottam, hogy ma már csak a detektívregények kötik le figyelmét, más — legyen az kulturhistórikus, készültséggel megalkotott történelmi mű, avatott tollal megírt, nyitgőcén érdekes memoireirodalom, izgalmas atmoszférájú társadalmi regény, vagy lüktető lírájú szerelmi histórija, nem szószakoztatja, nem köti le figyelmét.

A korkép kórképe.

Bizonyosan nem egyedüli eset ez a szomorú jelenség, amikor a már lelkileg beérkezett törik le, de azért nem ok a csüggedésre s a harcot nem szabad feladni. Az ilyen irodalmi halottakon át kell lépni. A legfontosabb: az áldatlan helyzet dacára a tömeg nivóját emelni. Általános érdekből, de azért is mert nem tudni miféle értékeket fog magából kivetíteni.

Egy kultürestén modern költők művészi költeményét recitáltam. Az előszó varázsa olykép realizálódott, hogy az előadást követő könyvtári napon ennek a körnek; mely ezt a kultürestét rendezte, tagjai megrohmozták a könyvtárost versekért, holott azelőtt a költők nyugodtan aludtak a polcokon, nem zavarta senki az álmukat. Szórványosan, de vannak vigasztaló momentumok is. Van hajlam a műzslésre az igazi kulturára, csak alkalmat kell adni kifejlesztésére.

Azt a halvány csillagot talán még felragyogtathatjuk. Együtt. Író és olvasó.

Most az a kérdés: mi legyen a szerepe az írónak s mi a közönségnek?

Az író tegyen hitet az igazi irodalom mellett s legyen lelkiismeretes vezetője a közönségnek. A közönség higgyen az írónak, szeresse őket s bizza rá magát. Tagadhatatlan, hogy ma az irodalmi túltermelésben, oly hatalmas tömegben zúditják az irodalmi termékeket az olvasó elé, hogy azt se tudja hova nyuljon, melyiket olvassa, melyiket zárja lelkébe, melyiktől óvakodjék. Az írónak kell felébresztenie a közönségben a kritikai ösztönt, hogy ne álljon megzavarodva, tájékozatlanul ebben az irodalmi dzsungelben.

Ha az író nem téveszti össze hivatását a pályával, ha nem árulja el az irodalmat, ha az anyagból és formából, mely isteni sugallatra gyullad ki benne, igazi értéket produkál, akkor keze belesimulhat az olvasó tenyerébe s megszerezte a jogot arra, hogy vezessen.

Galambos Margit

Munkanélküliek

Kassák Lajos kétkötetes regénye

A címben, a témában annyi minden kavargó és lázongó, a szempontok, szándékok, meglátások és megoldások annyi változatát, a marxista dialektika annyi lehetőségét kínálja, igéri a fedőlap és az író multja, hogy csak igényesen lehet e két kötet után nyulni. Kassák sokat fog adni ebben a regényében, — gondolja minden olvasó, mikor az olvasáshoz kezd.

A nagy témákból azonban nem lehet mindig sokat felmarrakolni. Hány rossz Napoleon regény került ki például jó írók tolla alól, mennyi nagy, izgalmas történelmi téma mállik szét becsületes szándékkal és becsületes írásművészettel dolgozó regényírók kezében. Ezekből a regényekből rendszerint két dolog hiányzik: a helyes koncepció és az életet jelentő dinamika. A „Munkanélküliek”-ben is ezek hiányát érezzük elsősorban.

Kassák regényének két főszereplője van: Pál és Tóni. Pál soha sincsen munka nélkül. Nehézkes, becsületes, szürke munkás. A gyár, amelyben dolgozik nem szünteti be üzemét. Tóni szobafestő s mint ilyen hamarosan munka nélkül marad. Kedves, szélszélyes, bohém természet, akit egy idősebb, pedáns hivatalnok-lány férjévé tesz. Munkanélkülisége ezzel megszűnik. Tóni lázadása már nem tartozik a munkanélküliséghez, ez már a fegyelmet, a kitarthatóságot nem tűrő bohém és becsületes egyén tragédiája,

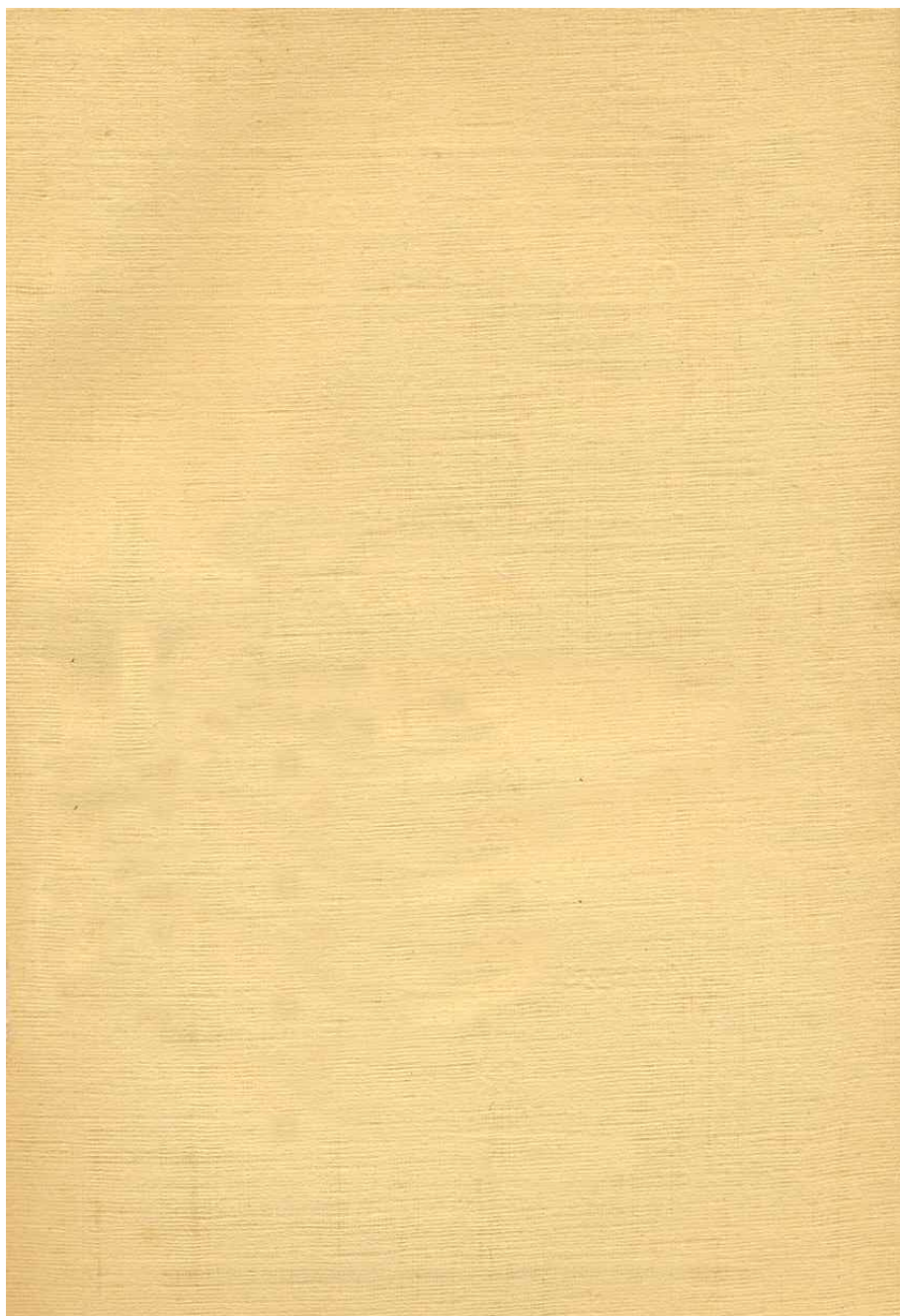
de nem a proletár, a munkanélküli igazi sorsa. A mellékalakok között több érdekes arc villan fel, akik talán jobban jellemeznék a munkanélküliség lassan öltö reménytelenségét, a kényszerű lételenség igazságtalanságát, de ezek a mellékalakok elhallódnak, a szerző talán nem becsüli eléggé értéküket és két főhőssel foglalkozik intenzívebben. Ez még nem volna hiba, ha mindkettő sorsa a munkanélküliek sorsa lenne. De az egyik sohasem munkanélküli, a másik munkanélküliségből is csak kóstolót kapunk, mert egy polgári nőttemély veszi férjül. De még ha mindkettőnek tragédiája lenne, akkor is kérdéses, lehet-e két ember életébe ilyen hatalmas témát beleszorítani? Mert nem áll az, hogy a tömegék szürkék és színtelenek, a munkanélküliséget nem viseli el egyformán a különböző munkástípus, egy, vagy két csepp tengeri vízben még nincs benne az egész óceán.

Szóval az elgondolásban, a felépítésben tagadhatatlanul fogyatékságok vannak, de ezen kívül hiányzik az a feszülő, szinte robbanni akaró dinamika, amit az olvasó leginkább várt volna Kassáktól. Nem tudnók megmondani, hol van tulajdonképpen itt a hiba, de a regény emberanyaga és a regény levegője bágyadt erőfőten. Pedig Kassák írásművészete talán még fejlettebb ebben az írásában, mint régebbi regényeiben. Nem lenne már Kassák a proletárságban? A proletárok származásak, közönyösek és nagyon fáradtak ebben a könyvben. Lehet, hogy ez az igazi helyzet, hogy ha néha ökölbe is szorulnak a dologtalan munkáskezék, ez az ököl már nem veszedelmes. Ez a csüggedés, ez az elkókadó hit azonban nemcsak a marxista dialektikának nem felel meg, hanem a tiszta irodalmi szempontoknak sem. Az erőt keressük és várjuk. Legalább keserűség, önvád, vagy világátok helyettesítőné a hit, az alkotás feszítő erejét.

Kassák keveset adott ebben a két kötetben. Hideg, sápadt s valószínűleg igaz képet egy-két munkás életéről, de semmiesetre sem adta a munkanélküliség regényét. Azt hiszem ezt hamarosan senkisé fogja megírni.

Szentelaky Kornél

Támogassa Ön is a saját kulturáját!

Olvassa a kiadásunkban megjelent
könyveket!

Csuka Zoltán: Tűzharang

(Verseik)
30 dinár. — Külön árusításban is kapható.

Jugoszláviai Magyar Könyvtár:

Ducsics Jován - Debreczeni József:

Az álmok városa

Sz. Szigethy Vilmos:

A vármegyeház kapujában

Börcsök Erzsébet:

A végtelen fal

Szenteleky Kornél:

Akácok alatt I. és II. rész

Kalangya könyvtár:

Farkas Gelza:

A fejnélküli ember

Ezek a könyvek könyvárusi forgalomba nem kerülnek,
csak sorozatban rendelhetők meg. — Felvilágosításért
forduljon a Kalangya kiadóhivatalához, Szubotica,
Park Kralja Petra 11